

Obitelj i odgoj

Barković, Mateja

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:057963>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA UČITELJSKE STUDIJE
(Petrinja)

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Mateja Barković

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Obitelj i odgoj

MENTOR: Doc.dr.sc. Marina Đuranović

Petrinja, srpanj 2019.

SADRŽAJ

Sažetak.....	3
Summary.....	4
1. UVOD.....	5
2. OBITELJ.....	6
2.1. Vrste obitelji.....	7
2.1.1. Nuklearne obitelji.....	7
2.1.2. Jednoroditeljske obitelji.....	8
2.2. Razvoj obitelji kroz povijest.....	10
2.2.1. Tradicionalne i moderne obitelji.....	13
2.3. Obiteljska zajednica kao sustav.....	13
2.4. Funkcionalne i disfunkcionalne obitelji.....	15
2.5. Teorije o obitelji.....	17
3. UTJECAJ OBITELJI NA RAZVOJ DJECE.....	23
4. RODITELJSTVO.....	26
4.1. Doživljaj roditeljstva.....	27
4.1.1. Čimbenici koji utječu na roditeljstvo, u neposrednoj vezi s djecom.....	29
4.1.2. Čimbenici šireg društvenog konteksta koji utječu na roditeljstvo.....	29
4.2. Faze roditeljstva.....	30
4.3. Majčinstvo.....	31
4.4. Očinstvo	34
4.5. Suvremeno roditeljstvo.....	37
4.6. Roditeljski stilovi.....	37
5. ODGOJ.....	40
5.1. Odgoj u širem i užem smislu.....	41
5.2. Podjela odgoja.....	41
5.3. Razvoj ideje odgoja kroz povijest.....	42
5.4. Teorije odgoja.....	48
6. OBITELJSKI ODGOJ.....	50
6.1. Posljedice i rezultati odgoja.....	51
6.1.1. Agresivnost.....	52
6.1.2. Hiperaktivnost.....	53
6.1.3. Razmaženost.....	53
6.1.4. Samopuzdanje i samopoštovanje.....	54
7. ZAKLJUČAK.....	55
LITERATURA.....	56
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	58

SAŽETAK

Obitelj je temelj svake zajednice i svakog društva. Da bi se što bolje shvatile sve njene komponente važno je znati kako se ona razvijala kroz povijest i kako je povijest utjecala na nju. U današnjem svijetu odmaknuli smo se od tradicionalnog shvaćanja obitelji (majka, otac i biološka djeca) i spremni smo prihvatiti i drugačije strukture. Pravilna funkcija obitelji ima veliki utjecaj na pravilno funkcioniranje djeteta, kako u djetinjstvu tako i u odrasloj dobi. Da bi se ona mogla ostvariti najvažnija je suradnja majke i oca u timu roditeljstva. Tim je funkcionalan ako ni jedan roditelj ne osjeća prisilu da bude u njemu i ako je ispunjen na više razina (bračni život, karijera, stambeno pitanje...). Roditelji sami biraju na koji način će odgajati svoje dijete i veoma je važno da su u tome suglasni, a prema njihovom izboru možemo ih svrstati u jedan od četiri odgojna stila (autoritativan, autoritaran, permisivni ili zanemarujući). Cilj roditelja, ali i društva, trebao bi biti pravilno odgojiti dijete, da se ono snalazi u zajednici, da bude individualna, ali istovremeno i društvena osoba, da radi za dobrobit društva, ali i da društvo radi za njega. Međutim, u suvremenom svijetu roditelji često odgajaju djecu permisivnim roditeljskim odgojnim stilom pa kao posljedicu imamo agresivnu i razmaženu djecu. Cilj diplomskog rada je pregledom znanstvene literature opisati razvoj obitelji kroz povijest, pokušati prikazati obiteljski odgoj te njegov utjecaj na dijete.

Ključne riječi: dijete, obitelj, odgoj, roditelji.

SUMMARY

Family is the foundation of each society and community. In order to better understand all of its components, it is important to know how the family has evolved throughout history and the impact the latter had on it. Nowadays, society has moved away from the traditional understanding of family (mother, father and biological children) and has started accepting different structures. The proper functioning of the family has a direct influence on the proper functioning of the child, both during childhood and adulthood. In order to achieve that, it is important that there is co-operation between mother and father in the parenting team. Thus, the team is functional if none of the parents feel compelled to be in the marriage and if they feel fulfilled on the multiple aspects of life (e.g. marital life, career, housing issues, etc.). Parents need to make the decisions on how to raise the child themselves, and therefore harmony is essential. Depending on their choice, it is possible to distinguish between four parenting styles (authoritative, authoritarian, permissive, and uninvolved). The goal of the parents, but also that of the society, should be to properly raise a child so as to function independently, but at the same time be an active part of the society, to work for the common good, but also understand how society works for its members. However, in a modern world parents often use permissive parenting and as result children become aggressive and spoiled. The purpose of the thesis is to review the scientific literature in order to describe the development of family and upbringing as well as their interconnection.

Key words: family, upbringing, child, parents

1. UVOD

Pojam obitelji u današnjem, suvremenom svijetu podosta se razlikuje od pojma obitelji u ne tako davnoj prošlosti. Univerzalna teorija je da je obitelj grupa ljudi koji se povezuju jer zajedno žive, dijele međusobnu odgovornost i najčešće su povezani brakom ili biološkim podrijetlom (First-Dilić, 1976). Nekada je bilo normalno da je obitelj zajednica koju čine muž i žena i njihova djeca dok je danas sve više jednoroditeljskih obitelji (Greg-Petroci, Lacković i Maleš, 2011). Obitelj možemo promatrati kao sustav koji se sastoji od podsustava (podsustav bračni par, roditeljski podsustav, podsustav djeca i podsustav roditelj-dijete). Da bi ona funkcionirala bitno je da svaki sustav funkcionira zasebno, ali i svi u cjelini. Tako obitelj može biti funkcionalna (gdje se zadovoljavaju emocionalne, tjelesne i duhovne potrebe članova) ili disfunkcionalna (gdje su nezdravi bračni odnosi, teško nošenje sa životnim problemima, nasilje i slično) (Ljubetić, 2007). Većina današnjih obitelji balansira između ove dvije krajnosti. Uz obitelj često se veže pojam roditeljstva. Roditelji za sebe biraju stil kojim će odgajati djecu. Stilovi mogu biti: autoritarni (strogi i krut, puno zahtjeva, malo podrške), autoritativni (demokratski i dosljedan stil), permisivni (popustljiv, ali uz veliku potporu i toplinu) i zanemarujući (popustljiv, ali bez potpore) (Milanović i sur., 2014). Najbitnija od svega je međusobna komunikacija. Ona je cilj dobrog obiteljskog odgoja. Odgojem roditelji određuju sve buduće odnose u djetetovom životu (Rosić, 2005).

2. OBITELJ

Riječ obitelj dolazi od glagola „obitavati“ što bi značilo da je obitelj zajednica koju sačinjavaju roditelji sa svojom djecom i drugim srođnicima s kojima žive u istom domaćinstvu. Ako zajedno žive međusobno su povezani: krvno, emocionalno, pravno ili društveno. Kod različitih autora nalazimo i različite definicije obitelji no one se u suštini sve svode na isto, svi se slažu da je to jedan složeni društveni fenomen. „Nema prirodnog zakona koji obitelj čini univerzalnom, no na nju nailazimo u gotovo svim društvima“ (Ljubetić, 2007, str. 5). U obitelji svatko (roditelji, djeca, srođnici) na jedinstven način obavlja svoje funkcije. Bitna značajka obitelji je ta da ako i kada njeni članovi žive odvojeno oni i dalje osjećaju pripadnost istoj toj obitelji, dakle veže ih ljubav i osjećaj pripadnosti.

„Idealnom, odnosno normalnom i zdravom obitelji se smatrala ona u kojoj je otac bio hranitelj, a majka kućanica; imali su dvoje djece, po mogućnosti različitog spola, starijeg dječaka i mlađu djevojčicu. Unatoč činjenici što svakodnevni život svjedoči da je takvih obitelji sve manje i da to nije jedina obiteljska struktura, ona je do danas ostala gotovo sinonim za obitelj“ (Gregec-Petroci, Lacković i Maleš, 2011, str. 5).

Rotenberg (2001, prema Ljubetić, 2007) navodi da je obitelj mala grupa povezanih ljudi koji daju svoj doprinos, odgovorni su jedni prema drugima, udružuju se, najčešće, ali ne nužno, su povezani brakom ili biološkim podrijetlom (ili usvajanjem). U današnje doba ne slažu se svi sociolozi u potpunosti s ovom definicijom jer je smatraju previše jednostavnom za naše kompleksno društvo gdje se pojavljuju i homoseksualni brakovi ili pak partnerstvo koje uključuje zajedničko stanovanje, ali ne i brak. S druge strane dolazi prihvaćenija definicija koja kaže da obitelj čini komunikacija svih članova, njihovi osjećaji jedni prema drugima i način kako su integrirani u svakodnevni život. Prihvaćenija je jer ne ulazi u brak odnosno ne poistovjećuje obitelj s brakom i krvnim srođstvom.

Zanimljivo je da se u većini zapadnih zemalja riječ obitelj povezuje s monogamijom i poligamija je potpuno strana. No poliginija ili poliandrija (vrste poligamije) prisutne su u relativno velikom broju društava (Giddens, 2007).

2.1. Vrste obitelji

Postoje dva termina koji govore o veličini same obitelji. To je obitelj u užem ili obitelj u širem smislu. Sinonim za prvu je i nuklearna obitelj, a čine je roditelji sa svojom djecom. Za drugu još kažemo i proširena obitelj, a čine ju roditelji, djeca i ostala rodbina koji su s članovima uže obitelji povezani brakom ili krvlju. U današnjem društvu češće se susrećemo s nuklearnim obiteljima koje sve više brišu čvrste granice prema vanjskom svijetu, što bi značilo da obitelj više nije čvrsto omeđena, izolirana struktura (Ljubetić, 2007).

2.1.1. Nuklearne obitelj

Nuklearnu obitelj, kao što je već spomenuto, čine majka, otac i jedno ili više djece. U pravilu ova obitelj počinje bračnim zavjetom koji je temeljen na ljubavi i poštovanju dvaju partnera (muža i žene). Ista može opstati i funkcionirati i bez braka no njime se dobiva dodatna sigurnost. Postoji Zakon koji regulira izvanbračne zajednice te ih u većini slučajeva poistovjećuje i s bračnom zajednicom i to pod uvjetima da partneri najmanje 3 godine žive u životnoj zajednici ili iznimno kraće ukoliko je u istoj rođeno dijete (Obiteljski zakon, čl. 3).

„Nuklearna obitelj treba biti brižno okruženje u kojemu se djeca odgajaju u ljubavi kroz zajedničko provođenje vremena, emocionalnu podršku, dosljednu disciplinu i kvalitetnu komunikaciju. Djeca koja su odrasla u sretnoj obitelji gdje su roditelji bili jedno prema drugom pažljivi, obazrivi, složni i gdje se vodila briga o svakom djetetu imaju bolje izgleda da i sami budu sretni kao odrasle osobe“ (Grgec-Petroci, Lacković i Maleš, 2011, str.12).

Obzirom na stil i način života danas u odgoju djeteta podjednako sudjeluju oba roditelja (npr. očevi sve češće uzimaju roditeljni dopust). Ipak treba shvatiti da su uloge majke i oca različite za dijete, gradi se drugačiji odnos s jednim odnosno drugim. No, najvažnije je da su otac i majka skladni u svim svojim zahtjevima i odlukama (Grgec-Petroci, Lacković i Maleš, 2011).

2.1.2. Jednoroditeljske obitelji

„Jednoroditeljske obitelji su obitelji u kojima živi jedan roditelj s djecom ili djetetom i najvećim dijelom skrbi sam o njima. Zato se takve obitelji nazivaju i samohranim obiteljima, odnosno često je u upotrebi termin samohrano roditeljstvo“ (Grgec-Petroci, Lacković i Maleš, 2011, str. 15).

Postoje tri razloga koji dovode do jednoroditeljske obitelji: najčešći je razvod, zatim smrt ili nestanak drugog roditelja i na kraju izvanbračna trudnoća. Na temelju toga imamo i tri tipa jednoroditeljskih obitelji, a to su one u kojima je dijete u stalnom kontaktu s drugim roditeljem, one u kojima dijete nema nikakav kontakt s drugim roditeljem i one u kojima jednostavno drugi biološki roditelj nije poznat.

Po statističkim podacima (Popis stanovništva 2011. godine) vidljivo je da u Republici Hrvatskoj od 1 215 865 obitelji njih 174 517 (odnosno 14%) je jednoroditeljskih gdje dijete živi s majkom, a samo 33 345 (odnosno 2%) gdje dijete živi s ocem, odnosno 84% čine jednoroditeljske obitelji-majka, a 16% jednoroditeljske obitelji-otac. Najviše jednoroditeljskih obitelji-majka je u gradu Zagrebu, njih 17% od ukupnog broja obitelji. Kada govorimo o jednoroditeljskim-otac obiteljima podjednako je stanje u cijeloj državi.

Tablica 1: Obitelji prema tipu i broju članova, popis 2011. (Državni zavod za statistiku
Republike Hrvatske,

https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/h02_01_04/H02_01_04.htm

l)

	UKUPNO OBITELJI	BRAČNI PAR S DJECOM	IZVANBRAČNI PAR S DJECOM	JEDNRODITELJSKE OBITELJI-MAJKA	JEDNORODITELJSKE OBITELJI-OTAC
RH	1215865	637184, 52%	22634, 2%	174517, 14%	33345, 2%
Zagrebačka	90498	49903, 55%	1506, 2%	11267, 12%	2385, 2%
Krapinsko- zagorska	37254	20740, 56%	516, 1%	5012, 13%	1044, 3%
Sisačko- moslavačka	48988	24307, 50%	1117, 2%	6862, 14%	1611, 3%
Karlovačka	36896	18629, 50%	604, 2%	5427, 15%	1118, 3%
Varaždinska	50070	27110, 54%	1093, 2%	6936, 14%	1138, 2%
Koprivničko- križevačka	32863	17046, 52%	865, 3%	4467, 14%	864, 3%
Bjelovarsko- bilogorska	33888	17209, 51%	898, 3%	4445, 13%	877, 3%
Primorsko- goranska	87883	42806, 49%	1904, 2%	13993, 16%	2734, 3%
Ličko- senjska	14355	6925, 48%	231, 2%	2029, 14%	486, 3%
Virovitičko- podravska	24159	12766, 53%	499, 2%	2938, 12%	596, 2%
Požeško- slavonska	21287	11644, 55%	270, 1%	2528, 12%	532, 2%
Brodsko- posavska	44009	24087, 55%	470, 1%	5851, 13%	1045, 2%
Zadarska	48261	25739, 53%	767, 2%	5927, 12%	1237, 3%
Osječko- baranjska	86717	45458, 52%	1588, 2%	12324, 14%	2304, 3%
Šibensko- kninska	31060	15513, 50%	596, 2%	4140, 13%	878, 3%
Vukovarsko- srijemska	49801	26646, 54%	632, 1%	7143, 14%	1459, 3%
Splitsko- dalmatinska	127383	72129, 57%	1170, 1%	18534, 15%	3334, 3%
Istarska	61758	31162, 50%	1714, 3%	8468, 14%	1662, 3%
Dubrovačko- neretvanska	34267	18685, 55%	448, 1%	5072, 15%	1016, 3%
Međimurska	32593	17910, 55%	980, 3%	3992, 12%	633, 2%
Grad Zagreb	221875	110769, 50%	4766, 2%	37162, 17%	6392, 3%

Mnogi faktori utječu na to kako će dijete prihvatiti novi život u jednoroditeljskoj obitelji. Ako govorimo o predškolskom djetetu (3-5 godina) ono će izrazito teško shvatiti novonastalu situaciju, odnosno zašto jedan roditelj više nije stalno prisutan u njegovu životu. Najčešća njihova reakcija je regresija ponašanja (na primjer dijete koje normalno priča odjednom počne ponovno tepati ili dijete koje samostalno koristi wc ponovno počne nuždu obavljati u gaće - vraća se u razvojnu fazu karakterističnu za mlađe dijete). Također specifično je i da dijete ove dobi sebe krivi za razvoj događaja, odnosno smatra da roditelji nisu zajedno jer ono nije bilo dobro i da se sve može vratiti na staro ako ono promijeni svoje ponašanje. Dijete starosti šest do osam godina može saslušati razloge zašto roditelji više neće živjeti zajedno, ali ih ne može potpuno razumjeti. Iz tog razloga važno je djetetu neprekidno objašnjavati uzroke novonastale situacije. Također, u toj dobi djeci je veoma važno prihvaćanje odnosno mišljenje vršnjaka i njihove okoline. Dijete starosti 9 do 12 godina može u potpunosti razumjeti razloge i prihvatiti objašnjenja odlaska jednog roditelja. U toj dobi dijete gradi svoju vlastitu sliku koja podosta ovisi i o obitelji pa raspad iste može dovesti do agresivnog ponašanja, pogoršanja školskog uspjeha, usamljenosti i slično. Adolescenti (13 do 18 godina) imaju najveću mogućnost razumijevanja odluke roditelja ili primjerene reakcije na proces tuge (Grgec-Petroci, Lacković i Maleš, 2011).

2.2. Razvoj obitelji kroz povijest

Društvo se mijenja s vremenom pa se tako mijenjanju i sve njegove strukture, uključujući i obitelj. „Društva u transformaciji zahtijevaju i transformaciju obitelji koja postupno mijenja sebe i svoje uloge te se prilagođava društvenim zahtjevima i potrebama“ (Ljubetić, 2007, str. 11). U različitim periodima povijesti obitelji su različito funkcionirale, mijenjale se, napredovale, rasle ili se smanjivale.

„Iako evolucija obitelji donosi brojne promjene i u ranoj povijesti naše vrste, obitelj je obnašala velik broj funkcija koje su i danas poznate modernoj obitelji. No, kao osnovne navodimo: reprodukciju, osiguravanje ekonomske sigurnosti, održavanje

urednih odnosa među svojim članovima, socijalizaciju i emocionalnu podršku“ (Rosić i Zloković, 2002, str. 11).

Kroz povijest poznata su nam dva oblika obitelji s obzirom na ulogu pojedinaca u istoj. Prvo nailazimo na matrijarhat, idealiziranje majke. Uloga majke bila je važna jer se ona bavila zemljoradnjom koja je većinom opskrbljivala obitelj, a otac je bio lovac, što nikako nije bio siguran izvor hrane i opstanka. Imovina se nasljeđivala po majčinoj strani, djeca su imena dobivala po njima. Poznate matrijarhate nalazimo kod Germana, Slavena, Arapa i sl. Kroz neko vrijeme počinje jačati uloga muškarca, žena sve više gubi svoju ulogu i prava. U doba drevne Grčke i Rima sve više jača pater familias, on je glavni za donošenje svih odluka u obitelji (pa čak i onih o smrti njenih članova). Patrijarhat je bio zasnovan na strahu. Sve se više u obitelji marginalizira majka, ona i sve njene odluke ovise uglavnom o ocu. Ženina najvažnija (skoro pa i jedina) uloga u ovom razdoblju je bila reprodukcija (Rosić i Zloković, 2002).

U drugoj polovici 18. stoljeća parni strojevi zamjenjuju ručni rad te samim time zaposlenost se premješta iz sela u grad. Dolazi do ukidanja feudalnih odnosa čime su do izražaja došli jači i bogatiji privatnici nauštrb seljaka. To je jedan od razloga što se sve više ljudi seli u grad. Muškarci, ali i žene i djeca, svakodnevno odlaze na posao u tvornice. Posljedica novog načina života je sve veće iskorištavanje djece u tim tvornicama. Kako bi svaki član ekonomski pridonio zajednici žrtvuje se vrijeme za obitelj i građenje prisnih, obiteljskih odnosa. Došlo je polako do transformacije feudalnog društva u moderno građansko. Industrijska revolucija na kraju je donijela i brojne pogodnosti za razvoj obitelji. Tržište rada je raslo što znači da je rasla i potražnja za radnom snagom. Samim time mladi ljudi imali su priliku prije odseliti od obitelji i osamostaliti se, ranije stupiti u brak i osnovati vlastitu obitelj. Sve ovo omogućilo je promjenu mišljenja i veći porast broja rođene djece.

Znanstvenici su većinom suglasni da je kraj 18. i početak 19. stoljeća vrijeme kada je društvo prelazilo (u Sjevernoj Europi i Americi) najdublju transformaciju u svojoj povijesti. Dolazi do industrijalizma (industrija je glavna svrha čovjekovog rada i društva općenito), kapitalizma (društveni i ekonomski sustav u kojem su sredstva, zemlja i kapital za proizvodnju privatno vlasništvo), urbanizacije (seljenje

ljudi sa sela u gradove, jačanje i širenje gradova nauštrb sela) i liberalne demokracije (još se naziva i građanska demokracija, simboliziraju ju opće pravo glasa, sloboda tiska, sloboda okupljanja, sloboda govora, neovisno sudstvo itd). „Sve te promjene zajedno obilježavaju moderna društva, odnosno čine eru modernosti“ (Ljubetić, 2006, str. 3). Dobrobit djeteta u ovoj eri je na prvom mjestu pa čak i pod cijenu ostajanja u lošem braku. Roditelji su se previše zaštitnički odnosili prema djeci što je izazvalo želju te djece da se pripreme za stvarni svijet. Prema Ljubetić (2007) postoje jasne i vrlo čvrste granice između društvenog i privatnog života, dijele se kućanski poslovi, zajedno donose bitne odluke i slično.

Velika ekonomska kriza (1930.-1950.) bila je preduvjet Drugog svjetskog rata budući da je počela sankcijama koje su pobjednice Prvog svjetskog rata nametnule Njemačkoj. Glavna obilježja su joj veliki rast nezaposlenosti i siromaštva što je direktno utjecalo i na svaku obitelj ponaosob. Muškarci su masovno gubili poslove, a samim time i status hranitelja obitelji. Kasnije godine dovele su do odlaska istih tih muškaraca na ratišta, a žene su bile primorane preuzeti ulogu „glave“ obitelji. Prava žena sve su se više naglašava i jačala. Donesena je Opća deklaracija o pravima čovjeka. Članak 2. kaže „svakome su dostupna sva prava i slobode navedene u ovoj Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste, kao što su rasa, boja, spol, jezik, vjera...“

Promjene uzrokovane ponajviše ratnim zbivanjima donijele su velike promjene u obitelj i društvo. Prestaje postojati samo nuklearna obitelj i počinju se javljati jednoroditeljske obitelji, izvanbračni parovi, parovi s posvojenom djecom, homoseksualne obitelji s djecom i drugi.

Ljubetić (2007) navodi da šezdesetih godina prošlog stoljeća dolazi do sve većih zadovoljavanja potreba roditelja nauštrb djece. Majke se sve više fokusiraju na svoju karijeru, a brigu o djeci prepuštaju profesionalcima (dadiljama, vrtićima). Kao posljedica toga povećava se broj razvoda i broj obitelji sa samo jednim roditeljem.

Dolazi do tako zvane „dualne socijalizacije“. Sedamdesetih godina izražene su tri bitne karakteristike postmodernih obitelji: adolescenti su ravnodušni prema identitetu obitelji, nestabilnost bračnih odnosa (sve veći broj razvoda) i razaranje obitelji kao posljedica oslobađanja žena (Anderson 1990, prema Ljubetić 2007).

2.2.1. Tradicionalne i moderne obitelji

„S obzirom na funkcioniranje obitelji tradicionalni razvojni modeli promatrali su obitelj kroz oca, koji je bio uposlen, i majku, koja je ostajala kod kuće. Strukturu obitelji prema tradicionalnim modelima činili su: otac, majka i njihova djeca, te krvni srodnici obitelji: djed, baka, ali i drugi članovi šire obitelji“ (Rosić i Zloković, 2002, str. 14).

Danas se model tradicionalnih obitelji napušta zbog mnogo čimbenika. Sve je više razvedenih brakova, izvanbračnih veza, samohranih majki, obitelji npr. pomoraca (zbog prirode posla jedan roditelj duže ne boravi sa svojom obitelji), obitelji s očuhom/maćehom. Dogodilo se mnogo promjena u strukturi, funkcioniranju i dinamici same obitelji. Moderne od tradicionalnih obitelji razlikuju se i u razmatranju i podjeli dnevnih zadaća. „Nužno je redefiniranje kućanskih ženskih poslova kao rodno neutralnih ili zajedničkih poslova“ (Ljubetić, 2007, str. 20).

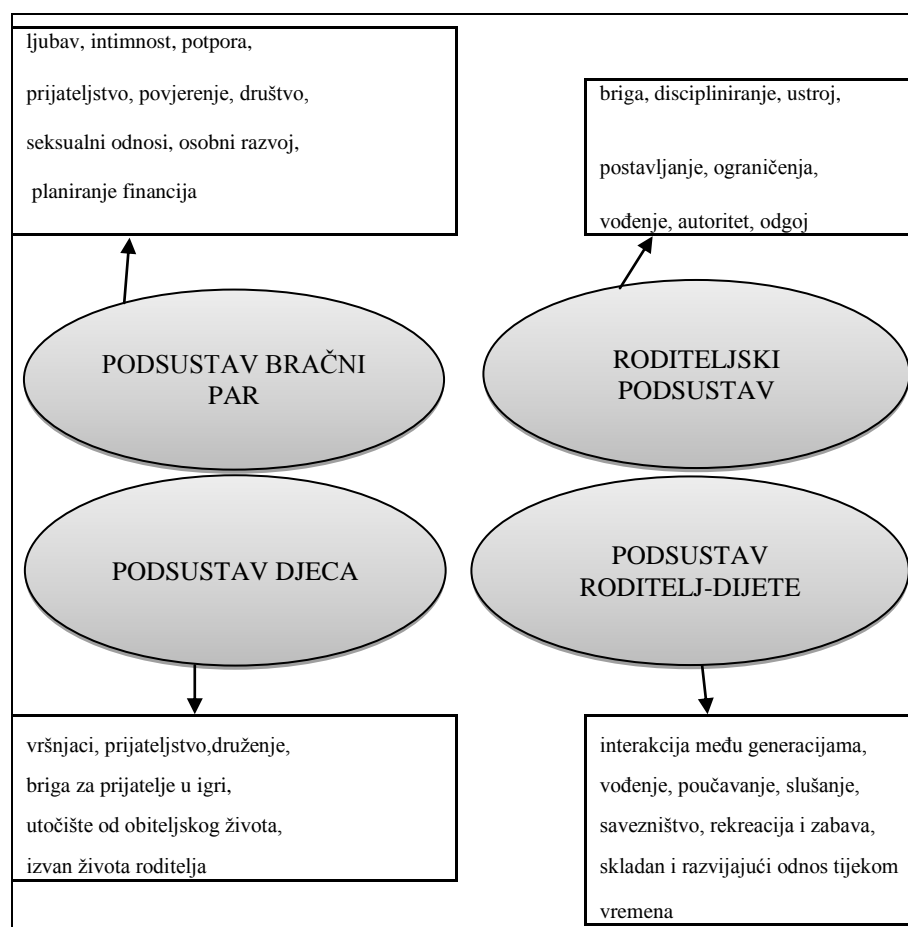
2.3. Obiteljska zajednica kao sustav

„Obitelj je živi sustav koji predstavlja organiziranu, relativno trajnu, reproduktivnu društvenu cjelinu s ograničeno promjenjivim obrascima ponašanja vezanim za uloge, strukturu i način djelovanja“ (Janković, 1996, str. 65). Kao što se Svemir sastoji od raznih sustava, kao što se naš organizam sastoji od sustava, tako je i obitelj jedan sustav koji se sastoji od raznih podsustava. Svaki od ovih sustava funkcionira prema nekim zakonitostima. Ljubetić (2007) navodi da svi sustavi imaju iste karakteristike, a to bi bile: cjelovitost, integritet podsustava i cirkularnost utjecaja. Cjelovitost podrazumijeva da je sustav „cjelina veća od zbroja njenih dijelova“, upravo zato ne možemo proučavati funkcioniranje određene, zasebne komponente već treba pozornost staviti na cjelinu. U svakom kompleksnom sustavu možemo proučavati i integritet podsustava, što znači da posjeduje određene podsustave koji su u nekom odnosu jedan prema drugome, a svaki taj odnos može biti zaseban podsustav i kao takav se promatrati. Zadnja karakteristika, cirkularnost utjecaja, podrazumijeva da su komponente sustava ovisne jedne o drugoj pa

promjena u jednoj automatski podrazumijeva i promijene u svim drugim komponentama.

Obiteljski sustav jedinstven je i izrazito složen. Ne možemo ga samo rastaviti na zbir njegovih sastavnica i tako promatrati već mu treba pristupiti kao potpuno novom entitetu. Ljubetić (2007) navodi da je obitelj također veoma otvoren sustav jer su svi njegovi članovi u stalnoj međusobnoj interakciji, ali također su u stalnoj komunikaciji s drugim podsustavima. Možemo navesti četiri obiteljska podsustava, a to su: podsustav-bračni par, roditeljski podsustav, podsustav potomaka i podsustav roditelj-dijete.

„Ako je roditeljski bračni odnos topao i brižan onda majka i otac više hvale i potiču svoju djecu, a manje ih grde, prigovaraju im i zapovijedaju. Ako je bračni odnos napet i neprijateljski roditelji češće kritiziraju i kažnjavaju svoju djecu. U slučajevima kada je djetetova prilagodba i razvoj otežan zbog ugroženog odnosa među roditeljima ostali članovi obitelji, najviše baka i djed, mogu to nadoknaditi“ (Ljubetić, 2007).

Prikaz 1: Funkcioniranje obitelji kao sustava (prema Ljubetić, 2007)

Prema Ljubetić (2007) u obiteljima nailazimo na posredne i neposredne efekte koje uzrokuje interakcija između roditelja i djece. Ponašanje djeteta ima efekt na roditelje, koji sami utječu na njega, ali istovremeno dijete utječe na bračni odnos.

2.4. Funkcionalne i disfunkcionalne obitelji

Funkcioniranje obitelji veoma je važan faktor dječje psihosocijalne prilagodbe. „Obiteljsko funkcioniranje je sposobnost obitelji da uspješno zadovolji tjelesne, emocionalne i duhovne potrebe svakog pojedinog člana“ (Karapowitz, 2001 prema Ljubetić, 2007, str. 26). Razlikujemo dvije vrste obitelji, a to su funkcionalne i disfunkcionalne, odnosno „zdrave“ i „nezdrave“.

„U funkcionalnim obiteljima granice su jasno određene i prikladne, a potreba za pojedinačnom privatnošću i onom unutar odnosa se poštuje. Komunikacija u tim obiteljima je djelotvorna uz slobodno izražavanje emocija. U njima nailazimo na humor i optimizam i više se pregovara nego što ima kompromisa i pomirdbi. Stoga, je vrlo vjerojatno kako će djeca koja odrastaju u takvim obiteljima biti bolje pripremljena za zasnivanje svojih budućih obitelji“ (Karpowitz, 2001, prema Ljubetić, 2007, str. 30).

Ljubetić (2007) navodi da svaka funkcionalna obitelj ima četiri zajedničke karakteristike, a to su:

- svi članovi obitelji uvjereni su da je njihova obitelj prihvaćajuća, pripadajuća i najvažnije sigurna grupa ljudi iz koje proizlazi otvorenost njenih članova
- najvažniji element rješavanja problema i komunikacije je pregovaranje
- članovi obitelji koriste takozvani fleksibilni stil kada se treba suočiti s određenim problemima
- jasno i dobro su određene granice funkcioniranja obitelji i svakog njenog pojedinog člana kao jedinke

„Zdrava i poticajna obitelj živi u čistoj i urednoj sredini, a svi članovi pridonose održavanju obiteljskog okoliša. Također, važna za zdravu obitelj je okvirna organizacija rada za svakog člana, organiziranje zajedničkih aktivnosti kao što su neki zajednički obroci, zajedničko slobodno vrijeme, izleti i ljetovanja. Bitno je za kvalitetnu obitelj da njezini članovi imaju neke važne zajedničke vrijednosti i prioritete. Obrazovanje članova jedna je od bitnijih zajedničkih vrijednosti, a zatim su to međusobno povjerenje, česta komunikacija, te snošljivost i poštovanje individualnih sloboda unutar dogovorenih granica“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 296).

Nasuprot funkcionalnim obiteljima nailazimo i na one koje ne funkcioniraju tako dobro i samim time nazivamo ih disfunkcionalnima. One se ne snalaze najbolje u raznim životnim situacijama, teško se suočavaju sa životnim problemima, najčešće u takvim obiteljima nailazimo i na razne oblike nasilja, odnos među bračnim partnerima je napet i nedostaje povjerenje - sve to dovodi do osjećaja emocionalne nestabilnosti kod djece. Kako nisu zdravi bračni odnosi samim time ne valjaju ni odnosi na relaciji roditelj-dijete, najčešće se od djece očekuje previše, svađe se rješavaju upravo preko njihovih leđa jer su oni „slabiji“ članovi. Pokazivanje ljubavi smatra se slabošću i veoma se ograničava. Iz disfunkcionalnih obitelji izlaze djeca koja u kasnijoj budućnosti imaju izražene osjećaje srama, krivnje, straha, postižu lošije rezultate u školi i kasnije u životu (Ljubetić, 2007).

„Rizičnom obitelji obično se smatra ona koja međusobnim odnosima članova i odnosom prema djeci proizvodi emocionalno ozračje koje će nepovoljno utjecati na razvoj djece, i to na njihovo fiziološko funkcioniranje, tjelesni i emocionalni razvoj. Ponajprije ona će spriječiti zdrav razvoj u djetinjstvu, a zatim će utjecati na nezdrave oblike razvoja u adolescenciji i odrasloj dobi. U djece koja imaju neke genetske predispozicije otežanog razvoja, takve će obitelji te nedostatke još pojačati“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 296 i 297).

U suvremenom, današnjem vremenu mnoge obitelji funkcioniraju upravo između ove dvije krajnosti.

2.5. Teorije o obitelji

Josip Janković (2004) navodi osam teorija o obitelji, a to su: simboličko-interakcijska teorija, teorija društvene razmjene, teorija sukoba, teorija spolova, teorija socijalne potpore, teorija socijalne mreže, biološko-analitička teorija i ekološka teorija.

Simboličko-interakcijska teorija

„Simboličko-interakcijska teorija pokušava istražiti i objasniti ponašanje članova u obitelji i njezino funkcioniranje kroz njihovu interakciju“ (Janković, 2004, str. 24). Ključ svake interakcije je svakako komunikacija, a ona se može odvijati na dvije razine. Komunikacija može biti verbalna ili neverbalna. Prva podrazumijeva razmjenu riječi, a druga kretnje, mimiku, geste i slično. U smislu obitelji možemo shvatiti i da je to zajednica više članova koji su u stalnoj međusobnoj interakciji. Svaki član obitelji igra više uloga, na primjer žena može biti supruga, kćer, majka. Samim mijenjanjem uloga mijenja se i interakcija pojedinog člana obitelji. Obiteljske uloge mogu se preuzeti iz više razloga. Neki od njih su na primjer preuzimanje uloge roditelja kao ostvarivanje osobnih potreba predvođene pozitivnim motivima (osoba se smatra zreloom socijalno, tjelesno i emocionalno). Ukoliko do preuzimanje iste uloge dolazi kako bi partnera „natjerali“ u brak govorimo pak o lošim i nepoželjnim motivima gdje će više članova ispaštati. U kontekstu ove teorije govorimo i o pojmu „Igranje uloga“ što podrazumijeva da će se član obitelji ponašati sukladno ulozi koju je preuzeo bez obzira na svoje ostale uloge. Na primjer, žena ako je odlučila igrati ulogu majke ona ju je dužna izvršavati bez obzira na svoje druge socijalne ili ekonomske uloge. Ako ima ulogu majke u obitelji može istovremeno imati i ulogu šefice u nekom poduzeću. Poželjno bi bilo da se te dvije uloge ne miješaju, da se prema djeci ne odnosi kao prema zaposlenicima i obrnuto da se prema zaposlenicima ne odnosi kao prema vlastitoj djeci.

Najveća mana ove teorije je što ne uzima u obzir emocionalnu sferu života, ne dotiče ni nesvjesnog ponašanja svakog pojedinca.

Teorija društvene razmjene

Teorijom društvene razmjene pokušava se objasniti ponašanje osobe u društvu. Svaka osoba je na društvenom tržištu gdje želi ostvarivati svoje izbore, ali ne želi ulaziti u rizik. U ovoj teoriji važni su resursi (koji se razmjenjuju uz uzajamnost), a kako Janković navodi to su: ljubav (izražavanje topline i pažnje, osobito je bitna u ranom djetinjstvu), status (etiketiranje osobe u odnosu na njegov ugled), informacije (omogućavaju određenu komunikaciju među članovima, zasnovane na obavijestima, mišljenjima i sl.), novac, dobra (životinje, biljke, predmeti, objekti) i usluge (djelovanja koja su korisna za drugoga). „Prema ovoj teoriji, postupci i odnosi među ljudima, pa i članovima obitelji procjenjuje se na cost-benefit osnovi. Pojedinaac u odnosima s drugima nastoji maksimizirati korist, a minimizirati cijenu ulaganja u određeni rezultat“ (Janković, 2004, str. 30). Važno je napomenuti da u ovom slučaju ne govorimo samo o materijalnoj koristi, treba shvatiti da su u ovom pogledu razmjene uključene dobrobiti poput ljubavi, prijateljstva i slično.

Kada govorimo o braku na primjer (koji se u društvu poistovjećuje s pojmom trajna veza) postoje dvije vrste veza, a to su kooperativna i kompetentna. U prvim je cilj povećati zajednički profit, a onaj osobni je stavljen u drugi plan. Karakteristično za takve veze je predanost i povjerenje, cjelina je važnija od svakog ponaosob. Na primjer kada muž na poslu preuzme noćne smjene kako bi danju mogao skrbiti za djecu i tako omogućio ženi da završi visoko obrazovanje. Ona sa završenim visokim obrazovanjem automatski ima bolji status i veća primanja čime cijela obitelj na kraju profitira. U kompetentnoj zajednici svatko prvo gleda svoje bonuse i profite, troši se ogromna energija na to, a krajnji rezultat je izrazito slab. Na primjer kada u braku partneri žele samostalno izlaziti, kada hoće i s kim hoće. Takav brak izrazito je nestabilan i karakterizira ga razmjena tako zvanih negativnih resursa.

Teorija sukoba

Baza ove teorije je da je život u neskladu. Svako društvo je podijeljeno, a podskupine su uvijek u sukobu. Kada govorimo o obitelji sukobi mogu biti beznačajni i svakodnevnici (što jesti za ručak, kamo ići na izlet) ili vrlo važni i utjecati

na razvoj obitelji (kako odgojiti dijete). Svaki član obitelji ima svoje sposobnosti, resurse kojima raspolaže i različitu moć. Prema Jankoviću (2004) imamo šest izvora moći, a to su: ispravnost (patrijarhalni sustav vrijednosti gdje muž ima svu moć samim time što je muškarac), novac (onaj koji ima veću ekonomsku moć ima i veću moć u obitelji, roditelj-dijete, muž koji više zarađuje), dobra (funkcioniraju na isti sustav kao i novac), tjelesna snaga (najraširenija je ona gdje roditelj batinama utjeruje strah djeci), um (najčešće je izvor svih ostalih moći, znati se što bolje snaći u svakodnevnim situacijama, uvidjeti rizik i posljedice određenog ponašanja) i ljubav (najčešće je vidljivo kada jedan bračni drug traži od drugoga neku uslugu kako bi se dokazala ljubav, s druge strane ona se može i slobodno poklanjati). „Svaki član obitelji ima određenu količinu moći. Mada je različita po izvoru, vrsti i intenzitetu, ipak svakome omogućuje igranje određene, više ili manje, važne uloge“ (Janković, 2004, str. 36).

Teorija spolova

Ova teorija govori da su određena ponašanja (pasivnost, agresija) ili uloge, zanimanja (odgajatelj, učitelj, tajnica, vozač, pilot) definirana i unaprijed određena kao ženska ili muška, da se poslovi dijele na ženske i muške (i na radnom mjestu i kod kuće) i da razne institucije daju muškarcima prednost (žene su na primjer za isti posao plaćene manje nego muškarci). Problem je što je još uvijek uvriježeno mišljenje da su spolovi međusobno suprotstavljeni po karakteristikama kao što su sposobnost, osobnost, vještine i slično. „Spol je u tom smisli društvena konstrukcija...on nije instiktivan, prirodni izvor razlike među ženama i muškarcima, nego je rezultat vježbe, korištenje društvene moći u procesu socijalizacije i kroz nju nametanje dominacije muškaraca“ (Janković, 2004, str.40).

Janković (2004) navodi da su zahvaljujući upravo ovoj teoriji pokrenute sigurne kuće, SOS telefoni, aktivnosti za zaštitu od obiteljskog nasilja i slično.

Teorija socijalne potpore

Kada se govori o socijalnoj potpori najčešće se misli na grupe za međusobno pružanje pomoći. Prvo formalno istraživanje socijalne potpore napravili su Cassel

(epidemiolog) i Caplan (socijalni psihijatar) sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Istraživanje se bavilo lokalnom zajednicom. Nakon istraživanja Caplan je uveo pojam „sustav potpore“ koji se odnosi na „širok spektar različitih oblika socijalnog ponašanja usmjerenog na suočavanje s negativnim društvenim pojavama i abnormalnostima i njihovu međusobnu povezanost“ (Janković, 2004, str. 45).

U teoriji socijalne potpore bitno je razlikovati tri pojma: socijalno ponašanje, socijalna interakcija i socijalno prijateljstvo. Često se smatra da su ovi pojmovi sinonimi, međutim prvi označava jednosmjerno djelovanje osobe na okolinu (predavanje), drugi označava skup osoba koje pokušavaju zajedno djelovati na međusobno ponašanje, a treći je interakcija među subjektima koja je uvjetovana njihovim djelovanjem u prošlosti. Svi navedeni oblici mogu pozitivno utjecati na osobu, ali ne moraju nužno. Na primjer svako prijateljstvo ne mora biti dobro, na jednog sudionika može djelovati negativno ukoliko je on „potlačena“ strana, može mu biti izvor stresa i slično (Janković, 2004).

Ipak kada govorimo o socijalnoj potpori ona uglavnom ima samo pozitivne učinke. Zahvaljujući njoj osobni resursi (ljubav, dobra...) se povećavaju, popravljaju se i podižu psihološko zdravlje pojedinca i samim time se osigurava kvalitetnija interakcija koja dovodi do cjelovite i djelotvorne potpore.

Teorija socijalne mreže

„Socijalna mreža označuje trajnije i kontinuirano komuniciranje među točno određenim međusobno povezanim subjektima. To je dinamički odnos, jer se socijalne mreže šire, smanjuju, prorjeđuju ili zgušnjavaju, u skladu s interakcijama među subjektima. One nisu jednake i nemaju isto značenje za sve subjekte koji su u njih uključeni“ (Janković, 2004, str. 49).

Proučavanja socijalnih mreža upućuju na to da se tu ne radi samo o razmjeni informacija, već i o razmjeni ljubavi, osjećaja, dobara i slično. Veze mogu biti jednostruke ili višestruke. Primjer za jednostruke je omiljeni kafić gdje se uvijek pije kava, jedan akter uvijek daje novac, a drugi kavu, znači samo su dva aktera uključena

i oni međusobno razmjenjuju dobra. Primjer za višestruke je obitelj kao zajednica gdje se razmjenjuje pažnja, ljubav, novac, njega. Za razliku od prvih ovdje je uključeno više od dvoje aktera. Također mreže mogu biti gusto ili slabo isprepletene i to ne ovisi nužno o broju članova iste. Ako imamo četiri subjekta u obje mreže slabo je isprepletena jer su tri aktera povezana samo s jednim, onim četvrtim, a ukoliko su sva četiri subjekta međusobno povezana tj. isprepletena govorimo o gustoj mreži. Mreža na aktere može djelovati pozitivno ili negativno. Gusta mreža na primjer djeluje pozitivno kada dijete izgubi roditelje (dobro je povezano s ostalim članovima mreže pa se ima tko brinuti o njemu da lakše podnese gubitak). Primjer negativnog utjecaja je kod razvoda braka jer su oba supružnika jako povezana sa svim članovima zajednice. Može se zaključiti da dok je osoba nesamostalna (dijete iz prvog primjera) gusta mreža je poželjna, međutim kada akter postaje samostalna osoba (supružnik iz drugog primjera koji ima potrebu za novim interakcijama-relacijama) ona to prestaje biti (Janković, 2004).

U današnje vrijeme postoji sve više izoliranih, nuklearnih obitelji koje se oslanjaju samo na svoje resurse i tu više ne možemo govoriti o socijalnoj mreži. Gustoća mreže se smanjuje, ali se povećava njena razgranatost. Ipak u slučajevima velikih katastrofa ili rata ponovno se stvaraju klasične socijalne mreže koje su izrazito djelotvorne, na primjer zbrinjavaju se tisuće ljudi iz pogođenih područja (Janković, 2004).

Biološko-analitička teorija

Može se reći da je zadatak ove teorije da „prouči vezu naslijeđa, genetski, dakle biološki zadanih osobina, i psihološko-socijalnog, obiteljski nesvjesnog...“ (Janković, 2004, str. 56). U području „obiteljski nesvjesnog“ imamo pet područja izbora: libidotropizam (vidi se u izboru partnera odnosno voljene osobe), sociotropizam (latentni recesivni geni utječu na izbor bliskih ljudi-prijatelja te na izbor uzora), operotropizam (izbor profesije odnosno zanimanja uvjetovan je nasljednim čimbenicima), morbotropizam (genetska predodređenost odnosno sklonost nekoj bolesti) i thanatotropizam (unutar obitelji najčešće je određen način umiranja, određena bolest, određena starosna dob, samoubojstvo, nesreća i slično) (Janković, 2004).

Ekološka teorija

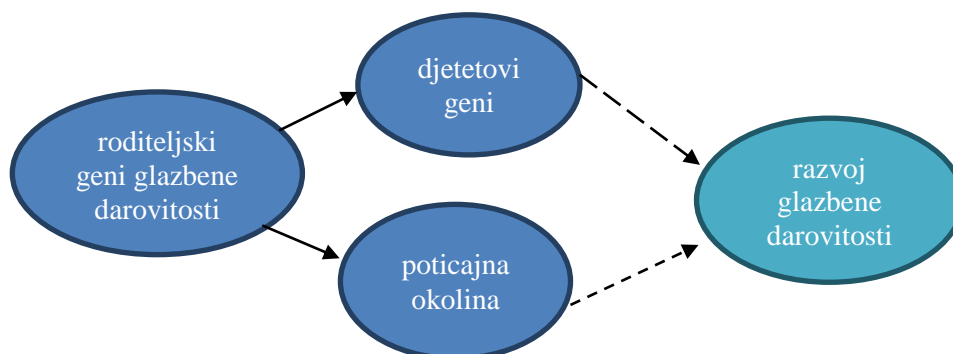
„Ekološka je teorija, jedinstvena po svom usmjerenju na ljude kao biološka i socijalna bića u interakciji s njihovom okolinom...U ovoj teoriji, također od samog početka, upravo obitelj ima svoje mjesto i to kao sustav“ (Janković, 2004, str. 60). Povezan je odnos ljudi prema njihovoj okolini s međusobnim odnosima unutar obitelji, okoliš utječe na kvalitetu i razvoj života ljudi. Postoji nekoliko pretpostavki kod analize obitelji u kontekstu humane (ekološke) teorije. Prva je da obitelj zajedno sa svojom okolinom čini ekosustav u kojem su cjelina i dijelovi međusobno neovisni. Druga je da „obitelj obavlja fizičko, biološko i ekonomsko održavanje te psihosocijalne i hranidbene funkcije za svoje članove ali i za sebe kao zajednicu“ (Janković, 2004, str. 63). Treća je da su sve zemlje (narodi) međuovisne sa svojim resursima.

3. UTJECAJ OBITELJI NA RAZVOJ DJECE

Veoma je teško odrediti što točno utječe na razvoj djece. Roditeljsko nasljeđe i okolina u kojoj dijete raste usko su povezani i teško ih je razlučiti. Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode kako obiteljska okolina i nasljeđe mogu biti povezani na tri način, a to su:

1. Pasivna povezanost

Podrazumijeva prenošenje roditeljskih gena na dijete, ono ih pasivno prima već po rođenju. Geni pasivno utječu i na djetetovu okolinu. Čudina-Obradović i Obradović (2006) kao primjer navode glazbenu darovitost.

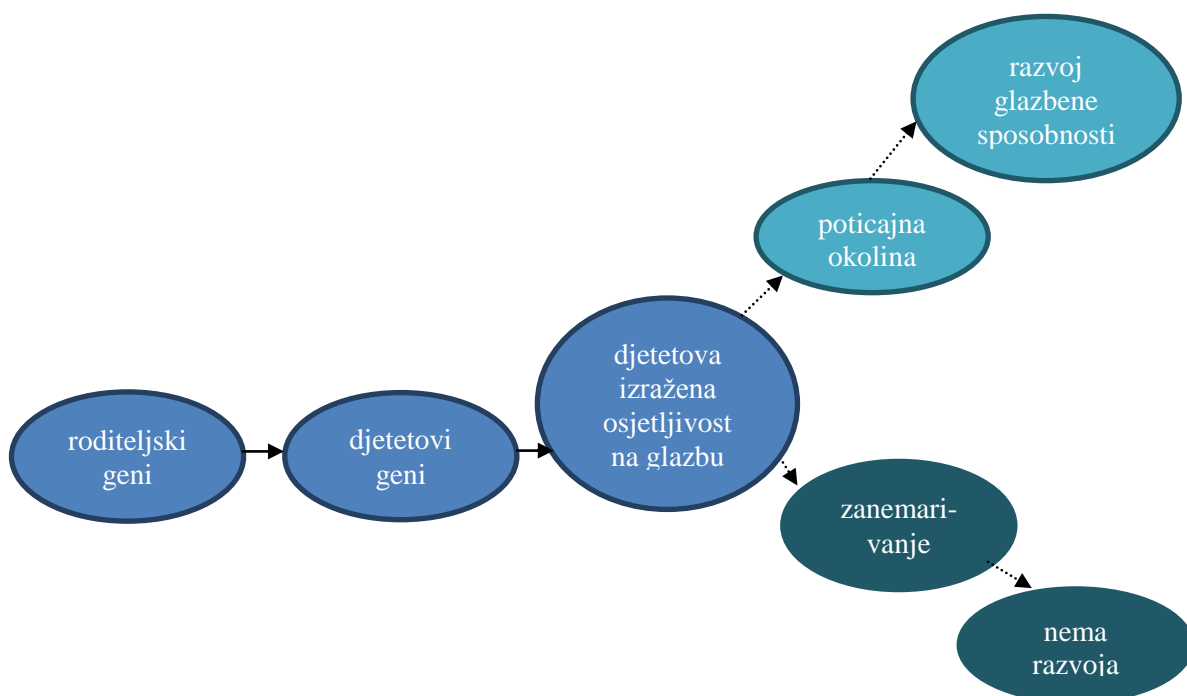
Prikaz 2: Pasivna povezanost nasljeđa i okoline (prema Čudina-Obradović, i Obradović 2006)

„Glazbeno daroviti roditelji mogu prenijeti te gene na dijete. No, glazbeno nadareni roditelji stvaraju istodobno bogato glazbeno okruženje, stvarajući glazbu, slušajući je i uživajući u njoj. Kada dijete razvije vlastite glazbene sposobnosti, moramo se zapitati jesu li tu bili važniji geni koje su mu roditelji prenijeli ili bogata i poticajna glazbena okolina“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 293).

2. Reaktivna povezanost

Govori o međusobnoj povezanosti djetetovog nasljeđa i njegove okoline, odnosno na to da će okolina reagirati drugačije na jedinke s naslijeđenim različitim osobinama.

„Ako roditelji primijete djetetovu nadarenost za glazbu, oni mogu razvijati te sklonosti, stvoriti poticajnu okolinu i omogućiti organizirano učenje. No, neki roditelji neće uočiti te sklonosti, zanemarit će ih, te bez poticajne okoline one se neće dalje razvijati. Ili, kognitivno će se bolje razvijati djeca koja svojim pitanjima, zanimanjem i traženjem aktivnosti zahtijevaju od roditelja da se njima bave“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 293).

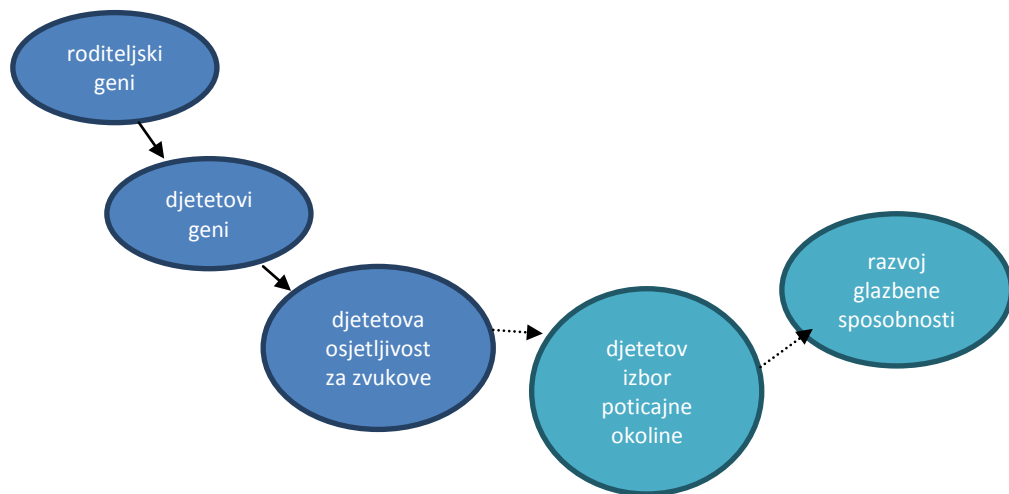
Prikaz 3: Reaktivna povezanost nasljeđa i okoline (prema Čudina-Obradović, Obradović 2006)

Čudina-Obradović i Obradović (2006) također navode da se u istoj obitelji prema dvoje različite djece roditelji nesvjesno drugačije postavljaju. Sve ovisi o djetetovom temperamentu i karakteru koji određuju mikrookolinu koju će stvoriti svaki pojedinačno s roditeljima.

3. Aktivna povezanost

Ona podrazumijeva da dijete, u skladu s genima, aktivno bira okolinu na koju je najosjetljivije.

„Roditelji najprije prenose na dijete gene glazbene sposobnosti. Zatim, takvo je dijete pojačano osjetljivo za zvučna svojstva okoline i birat će, lakše uočavati i baviti se više tim svojstvima nego ostalima, što će dalje poticati razvoj njegove urođene glazbene sposobnosti“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 294).

Prikaz 4: Aktivna korelacija nasljeđa i okoline (Čudina-Obradović i Obradović 2006)

Kako dijete odrasta tako sve više bira cjelovitu okolinu koja mu najviše odgovara. Traži poticaje za razvijanje svojih sposobnosti u vidu škola, raznih aktivnosti i slično. U odrasloj dobi dolazi do sve većeg izražaja nasljeđa u odnosu na okolinu jer se smatra da što je dijete veće roditelji imaju sve manji utjecaj na stvaranje iste. Do većeg izražaja naslijeđene osobine doći će kod djece koja su odgajana popustljivim odgojnim stilom u odnosu na onu djecu koja su odgajana strogim i krutim stilom (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

4. RODITELJSTVO

„Roditeljstvo je važna i zahtjevna životna uloga koja mnogim roditeljima predstavlja izazov čiji je ishod unaprijed neizvjestan“ (Ljubetić, 2007, str. 45). Pod pojmom roditelja podrazumijevamo oca ili majku. Oni mogu biti biološki roditelji (dijete genetski nasljeđuje tjelesne i mentalne osobine) ili socijalni roditelji (ne moraju nužno biti biološki, ali je bitno da se skrbe o djetetu i odgajaju ga). Bit roditelja je da dijete odgajaju prema religijskim, kulturnim i moralnim normama okoline u kojoj se nalaze. Sve popularnije u suvremenom životu postaje „para-roditeljstvo“ koje podrazumijeva pojedinca koji privremeno ili trajno pomaže obiteljima koje su u lošoj situaciji, koje se teško nose sa svim problemima koje roditeljstvo podrazumijeva, a ne mogu računati na pomoć rodbine (Ljubetić, 2007).

„Roditeljstvo, tj. dužnosti i prava roditelja, kao i prava djeteta, osim prirodnim odnosima povezanosti i ljubavi koji među njima postoje, uređeni su i pravno. U Obiteljskom zakonu roditeljstvo je ponajprije definirano kao dužnost roditelja da se skrbe o djetetu s ciljem zaštite dobrobiti djeteta, osobnih i imovinskih interesa (članak 91), da se skrbe o životu i zdravlju djeteta (članak 92), te da ga odgajaju kao slobodnu, humanu, domoljubnu, moralnu, marljivu, osjećajnu i odgovornu osobu (članak 93). Roditelj se ne može odreći roditeljske skrbi (članak 91), ali mu sud može oduzeti pravo da živi s djetetom i odgaja ga ako ne skrbi dovoljno o djetetovoj prehrani, higijeni, odijevanju, medicinskoj pomoći, redovitom pohađanju škole, ne sprečava dijete u štetnom druženju, zabranjenim noćnim izlascima, skitnji, prosjačenju ili krađi (članak 111)“ (Alinčić i sur., 2004, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 250)

Pojam roditeljstva skup je aktova koje roditelji čine za svoje dijete, a može se rasporediti u neke podskupine. Prvu skupinu možemo nazvati „doživljaj roditeljstva“, a u njoj podrazumijevamo odlučivanje za djecu, prihvaćanje novih uloga, prilagođavanje vlastitih životnih ciljeva, emocionalno doživljavanje djetetovog uspjeha odnosno neuspjeha i slično. Drugu skupinu zovemo „roditeljska skrb“, u nju ulazi donošenje djeteta na svijet, briga za njegov život, razvoj djeteta (pomaganje oko istoga). Treća skupina su „roditeljski postupci i aktivnosti“, a vežu se na drugu skupinu u smislu da su to svi oni postupci koje roditelji čine kako bi djeca maksimalno ostvarila svoje ciljeve. Zadnja skupina koja podrazumijeva sve

one emocije koje se ostvaruju između samog roditelja i djeteta, a koje određuju „roditeljski odgojni stil“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

4.1. Doživljaj roditeljstva

U suvremenom društvu sve se više odstupa od tradicionalnog doživljaja roditeljstva i općenito stereotipnih uloga muškarca i žene. Tradicionalno društvo nameće neke koncepte od kojih se sve više odustaje, a to su da je bolje pod svaku cijenu biti oženjen nego biti samac, da treba imati više od jednog djeteta, da je najbolja majka ona koja ostaje doma s djecom umjesto da bira karijeru, bolji je svaki biološki roditelj od stečenog, uvijek, bez iznimke je bolje da dijete odgaja par nego samac (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Mnoga današnja istraživanja bave se dobrovoljnim odustajanjem od roditeljstva. Sve više se gubi shvaćanje da je dijete potrebno kako bi život pojedinca ili bračnog para bio ispunjen, maksimalno se odgađa ili čak odustaje od rađanja djece.

„Usprkos jasnim društvenim normama da su djeca najveća vrijednost i da pojedinac bez djece ne može posve ostvariti pun identitet, te unatoč postojećem društvenom pritisku u skladu s vrijednostima roditeljstva, mnoga istraživanja pokazuju da nema bitne razlike u životnom zadovoljstvu između bračnih parova ili pojedinaca koji su ostvarili roditeljstvo i onih koji to namjerno nisu ostvarili. Pojedinci koji se odlučuju na život bez djece, češće su visoko obrazovani, jedinci, netradicionalnih shvaćanja, nereligiozni i orijentirani na uspješnu i dobro plaćenu karijeru. Također, oni su prosječno profesionalno uspješniji od pojedinaca s djecom, imaju veće bračno zadovoljstvo, a u životnom zadovoljstvu ne razlikuju se od pojedinaca koji imaju djecu, jer ga nalaze na drugim područjima“ (De Frain i Olson, 1999, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 244, 245).

Vrijednost, odnosno važnost roditeljstva možemo sagledavati kroz primjer „prisilnog odustajanja od roditeljstva“ koje je posljedica „nemogućnosti začeca ili uspješnog završetka trudnoće“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 245). Problemi s kojima se susreću ti parovi potvrđuju da je još uvijek vrlo važno potvrditi se u ulozi roditelja kako bismo bili što bolje prihvaćeni. Ovaj problem osobito je

izražen kod žena za koje se smatra da bez obzira na uspjeh u drugim poljima uspjeh majčinstva je najveći od svih i tek tada je žena potpuna, to je glavna odlika ženstvenosti.

Važno je shvatiti da roditeljstvo kao takvo mijenja svakog pojedinca, svjesno ili nesvjesno. Roditelji su prisiljeni prilagoditi se djetetu i njegovim potrebama. Pojavom djeteta pojedinac mijenja osobnu sliku o sebi, ali istu tu sliku mijenja i društvo. U cijelom procesu bitna je subjektivna procjena uspješnosti ispunjavanja normi koje okolina zadaje. „Subjektivni doživljaj roditeljstva može se opisati pomoću tri zasebne dimenzije, a to su: roditeljsko zadovoljstvo, zahtjevi i stres roditeljske uloge te osjećaj roditeljske kompetencije“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 245).

U današnjem svijetu nailazimo na paradoks roditeljstva. S jedne strane roditelji su opisivani kao prezaposleni i prezaokupljeni samim sobom. S druge strane opisuju se kao previše zaokupljeni djecom. Stručnjaci istodobno ocjenjuju da su majke i očevi i popustljivi prema sebi i previše popustljivi prema djeci, da su odsutni i neodgovorni te previše angažirani, premalo upućeni i previše upućeni (Ehrensaft, 2002).

Prema mnogim istraživanjima prvi trajniji osjećaj koji majka ima nakon rođenja djeteta je „osjećaj ugroženosti roditeljske kompetencije i zadovoljstva“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 247). Žena se susreće s izazovom da bude dobra majka prema normama koje je postavilo društvo, najčešće zbog realne nemogućnosti ispunjena svih zahtjeva (nerealnih očekivanja) i slabe potpore u najbližoj okolini dolazi do dvostrukog odnosa ljubav-mržnja prema djetetu. Također bitan faktor kod doživljavanja roditeljstva su i odnosi između partnera prije rođenja djeteta, a jedna od najbitnijih stavki su i očekivanja od samog roditeljstva. Prije rođenja djeteta roditelji mogu biti pripremljeni (pripremili su se za moguće probleme koji ih očekuju što ih dovodi do osjećaja samopouzdanja vezano za budući suživot s djetetom), prestrašeni (ne osjećaju kompetenciju za biti dobar roditelj, nesigurni su, imaju izrazito nisko samopouzdanje vezano za budućnost) i indiferentni (uopće se ne uživljavaju u svoju buduću ulogu i o njoj ni najmanje ne promišljaju prije rođenja djeteta). Dobar osjećaj roditeljstva nakon nekog vremena imaju (kako su istraživanja

pokazala) samo ovi prvi. Nakon što se dijete rodi izrazito je važno da nema klasične, staromodne podjele poslova. Bitno ih je podijeliti, isto kao i dužnosti oko djeteta kako bi se oba roditelja osjećala ispunjeno. (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

4.1.1. Čimbenici koji utječu na roditeljstvo, u neposrednoj vezi s djecom

Najveći utjecaj na svakog roditelja ima prvo dijete, a svako sljedeće nosi manji „šok“ i manju prilagodbu. Prilagodba se odnosi na fizičke potrebe djeteta (potpuno je ovisno o roditelju), emocionalne zahtjeve (odgovornost za novi život), ograničene mogućnosti (majka izostaje s posla, otac se prilagođava s poslovnim obvezama, zabava je ograničena, financije su preraspoređene na drugačiji način) i napetost između bračnih partnera (osjećaj ljubomore, količina stresa, poremećeni seksualni odnosi). S druge strane vrijeme prilagodbe podrazumijeva i pozitivne aspekte gdje bračni partneri zajednički uživaju u djetetu, sudjeluju u svim promišljanjima zajedno, odgovornost i obveze se dijele. Ako su ovi procesi odrađeni na kvalitetan način to dovodi samo do još većeg zbližavanja (Ljubetić, 2007).

Ukoliko roditelji žive u kulturi gdje je spol djeteta izrazito bitan onda on utječe i na roditeljstvo. U takvim kulturama najčešće se muškom djetetu pripisuju veće vrijednosti jer je on nositelj obiteljskog imena i tradicije, u skladu s tim oblikuje se i ponašanje roditelja prema djeci, obiteljska pravila, stil roditeljstva. Roditelji potiču svoju djecu u stereotipnim ulogama kroz igre gdje se na primjer djevojčice igraju lutkama i kuhinjom, a dječaci su fokusirani na automobile, popravke i slično,

4.1.2. Čimbenici šireg društvenog konteksta koji utječu na roditeljstvo

Ukoliko roditelji osjećaju sigurnost to pozitivno utječe na njihovo roditeljstvo, ono je uspješno i kvalitetno. Osjećaj sigurnosti kod roditelja može izazvati financijska, gospodarska i politička stabilnost, uređeno stambeno pitanje te zaposlenje koje je primjereno njihovoj stručnoj spremi. S druge strane loši stambeni

uvjeti, siromaštvo, ratno stanje i nezaposlenost mogu negativno utjecati na ponašanje roditelja i na njihove kompetencije.

U suvremenim društvima sve manju ulogu igra spol roditelja pa tako majka i otac postaju sve ravnopravniji u svim segmentima. Na primjer sve više očeva koristi roditeljni dopust, čak se u većini zemalja (pa i Hrvatskoj) potiče očeve na taj čin. Najveću promjenu doživljaju upravo muškarci jer se vremenom potpuno promijenilo značenje termina „dobar otac“. Prije je on podrazumijevao oca koji naporno radi (često izbiva od kuće) kako bi svojoj obitelji pružio siguran dom, a žena brine za zadovoljavanje drugih potreba. Najčešće otac nije imao prisran odnos s djecom, bio je na distanci i nije bio uključen u svakodnevni život. Danas je „dobar otac“ koji aktivno sudjeluje u odgoju djece, provodi s njima kvalitetno vrijeme, poznaje njihove navike i običaje (Ljubetić, 2007).

4.2. Faze roditeljstva

Prije nego se prvo dijete rodi partneri (budući roditelji) usmjereni su isključivo jedan na drugoga, u svim aspektima se odvajaju od svojih roditelja i planiraju svoj budući, zajednički život s djetetom. Nakon što se dijete rodi dolazi do čestih konflikata zbog prilagođavanja na novu ulogu. Dijete zahtjeva povećani emocionalni i vremenski angažman što automatski partnerima daje manje vremena za isti angažman međusobno (Ljubetić, 2007). Temperament samog djeteta također će uvelike utjecati na odnos partnera i na doživljaj roditeljstva. Tako na primjer ako imate dijete s „teškim“ temperamentalom koje podrazumijeva slabu prilagodljivost hranjenja i spavanja, izražene emocije bijesa i tuge, bit će teže smatrati se kompetentnim roditeljem, dolazit će do češćih konflikata među partnerima što automatski dovodi do povećanog nezadovoljstva (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). U ovoj prvoj fazi važno je naglasiti da „novi“ roditelji najčešće mijenjaju svoj odnos prema roditeljima i potiču kvalitetan odnos s unucima.

Kako djeca odrastaju i izlaze iz dojenačke dobi tako i partneri ponovno imaju sve više vremena posvetiti se jedan drugome i svojem profesionalnom životu. I u

razdoblju djetinjstva djeca imaju snažan utjecaj na kompetencije kod roditelja pogotovo ukoliko se radi o djeci problematičnog ponašanja, hiperaktivnoj djeci ili djeci s emocionalnim problemima. Takva djeca najčešće kod roditelja izazivaju osjećaj bespomoćnosti i vrte se u krugu doživljaja smanjene roditeljske kompetencije što na kraju dovodi do nezadovoljstva.

Vrijeme djetetove adolescencije vrijeme je kada se i roditelji i dijete uče novim sposobnostima, uče biti fleksibilni, dosljedni granicama i tolerantni. Razdoblje puberteta jedno je od najtežih u roditeljstvu. Najčešće dolazi do prekida dobrih odnosa na relaciji roditelj-dijete, povećavaju se sukobi, roditelji su frustrirani najčešće nemogućnošću discipliniranja vlastitog djeteta. Kako bi to u što većoj mjeri izbjegli vrlo je važno u ovoj fazi prihvatiti da dijete više nije „samo“ dijete već da postaje mlada, nezavisna osoba koja mora imati mogućnost sama donositi neke svoje odluke, i najvažnije, koja mora imati mogućnost donošenja zaključaka iz vlastitog iskustva. Roditelji također moraju savladati veoma bitnu vještinu, pomoći djetetu bez da ono ima dojam prisile (Ljubetić, 2007; Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Zadnja faza roditeljstva je ona u kojoj roditelji ponovno uče izgraditi bračne odnose bez djece jer su ona najčešće već započela svoj novi, samostalni život. Uče se postavljati i ostvariti nove ciljeve u životu. I na kraju uče prihvatiti i što bolje odigrati svoju novu ulogu, onu bake odnosno djeda (Ljubetić, 2007).

4.3. Majčinstvo

„Definicija prema hrvatskom obiteljskom zakonu posve je jasna definicija majke u našoj zemlji. Prema članku 53. djetetova majka je žena koja ga je rodila. Iznimno, majkom djeteta mogla bi se smatrati žena koja je dala svoje jajne stanice za njegovo začeće, ako to nije bilo dobrovoljno i uz njezin pisani pristanak (članak 86.). Također, majka koja je posvojila dijete upisuje se u maticu rođenih kao majka (članak 146.), i to joj majčinsko pravo zauvijek pripada, jer nakon zasnivanja posvojenja nije dopušteno osporavanje ili utvrđivanje majčinstva i očinstva (članak 147.)“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 254).

Neki autori navode da je uloga žene kao majke njoj važnija nego uloga oca muškarcu. Uloga majke za većinu žena je središnja uloga u životu, puno važnija od bračne ili profesionalne uloge. Sve više raste broj samohranih majki, posebice u Americi i Zapadnoj Europi. Neke potječu iz razorenih brakova, a druge se odlučuju na ulogu majke bez zasnivanja braka. „Majčinstvo je temelj osobnog ispunjenja, razvoja i sreće, a istodobno je izvor najvećeg straha, tjeskobe i depresije. Ono donosi osjećaj ispunjenja, ali i ekonomskog tereta, ograničenja slobode i podređenosti“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 255). Ipak zaključak je da je svaka majka drugačija sama po sebi pa samim time nije ni moguće naći neku univerzalnu definiciju (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Prije je bilo posve normalno da je majka najviše uključena u djetetov život no danas se ti odnosi mijenjaju i otac preuzima sve veći postotak. Majke su zaposlene žene koje se po isteku porodiljnog dopusta vraćaju na posao. U Hrvatskoj se mogu vratiti u rasponu od šest do dvanaest mjeseci, a nakon toga otac može iskoristiti „svoj dio“. U istraživanjima koja proučavaju povezanost majčinog izostanka i ponašanja djeteta u obzir su uzeti različiti faktori: kvaliteta i količina uključenosti majke, kvalitetu nemajčine brige i osjetljivost majke za dijete. Zaključak je da bi majčina odsutnost u prve četiri i pol godine djetetovog života mogla prouzročiti razne probleme u ponašanju djeteta (zahtjevnija su, agresivnija) (Brooks-Gunn, Han i Waldfogel, 2002, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Ako se majka odluči na puno rado vrijeme prije djetetovog devetog mjeseca života (bez obzira na kvalitetu zamjene) to će definitivno utjecati na djetetov kognitivni razvoj. Istraživanja su pokazala također da se obrazovanije majke više bave razvojem djeteta i da su mu kvalitetnije posvećene (Sayer, Gauthier i Furstenberg, 2004, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Interakcija između majke i djeteta drugačija je od one djeteta s ocem. Majke se više bave usmjeravanjem djeteta, njihov odnos ispunjen je bliskošću, više pozornosti pridaju učenju lijepog (pristojnog) ponašanja. „Doživljaj djeteta da je majka topla i puna razumijevanja najviše ga štiti od delikvencije u adolescentskoj dobi“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 253).

Najveći „problem“ majčinstva danas je sukob između onog tradicionalnog i onog suvremenog. Majku se smatra jedinom važnom osobom u prvom razdoblju (prvim mjesecima) života djeteta. Samim time dobiva status u obitelji i dobiva identitet samo na osnovi brige o djetetu. Pred majku su stavljeni mnogi izazovi koje ona teško može ispuniti i koji sami mogu ispuniti nju, odnosno danas se žene žele ostvariti u više polja od samo jednoga, a tradicionalno društvo im svojim zahtjevima to otežava. Tako se od majke u tradicionalnom društvu očekuje cijeli niz poslova (da su samo njeni tj. da ih obavlja sama).

Privrženost je najbitnija za emocionalni razvoj djeteta, a razvija se u prvim godinama života. Dijete takav odnos ostvaruje s osobom koja se najviše brine za njega, najčešće s majkom. Razvija se od samog rođenja, a počinje se očitavati otprilike u šestom mjesecu života djeteta. Privrženost se očituje traženjem osobe od povjerenja u situacijama kada je dijete uznemireno ili uplašeno. Važno je razlikovati povezanost i privrženost. „Povezanost je roditeljska emocija prema djetetu i uglavnom se ostvaruje kroz prvih nekoliko sati ili dana djetetovog života.(...) Privrženost označava odnos djeteta i skrbnika iz djetetove perspektive. (...) Postupno se stvara kroz prve dvije do tri godine života“ (Buljan Flander i sur., 2018, str.141).

Privrženost može biti sigurna ili nesigurna. Sigurna privrženost raste kada je roditelj dostupan djetetu i njegovim emocionalnim i drugim potrebama. Sigurno privrženu djecu karakterizira spremnost na istraživanje bez roditelja i manji strah od odvajanja. Nesigurna privrženost dijeli se na: izbjegavajuću privrženost, anksioznu i dezorganiziranu privrženost. Izbjegavajuću privrženost karakterizira zadovoljavanje tjelesnih potreba djeteta, ali izbjegavanje emocionalnih. Ta djeca se ne boje stranaca, a nelagodu im stvara samoća. Anksiozna privrženost očituje se time što dijete ne zna što očekivati od roditelja. Oni su nekada dostupni i odgovaraju na sve potrebe, a nekad nisu. Rezultat je što dijete sve osobe počinje shvaćati kao nepouz dane. Dezorganizirana privrženost javlja se kod djece koja su zastrašivana i neshvaćena od strane roditelja. Takva djeca imaju problem s vršnjacima jer bi se željeli igrati i družiti no njihova doza agresivnosti je prevelika (Buljan Flander i sur., 2018).

Ipak ne nailazimo uvijek samo na pozitivan lik majke. Mnogi pisci u svojim djelima pokazuju majku kao izrazito negativan lik (Euripid, Goethe...). Lik

„negativne majke“ ne pojavljuje se samo u književnim djelima već je prisutan i u svakodnevnom životu. Na primjer neke studije su pokazale (Cicchetti, 1997, prema Rosić i Zloković, 2002) da se starije majke puno više i primjerenije brinu o svojoj djeci od onih koje su majke postale u adolescentskoj dobi. Kada je riječ o zapostavljanju djece možemo naići na zajednički nazivnik majki koje su ovakvo ponašanje prakticirale, a to su: siromaštvo, loši obiteljski odnosi, takvo ponašanje je naučeno, niže obrazovanje, neželjena trudnoća. Također do zapuštanja ili zlostavljanja djeteta može doći i ako majka unaprijed nije bila spremna na novi život koji iziskuje nova i ponekad neočekivana emocionalna, psihološka i financijska opterećenja .

Važno je naglasiti da bez obzira na veliku emocionalnu povezanost s djetetom, svaka majka ima pravo i na sebe i jedino tako može izgraditi dobre i kvalitetne odnose s djetetom, partnerom i samom sobom.

„Žrtvovana majka onemogućuje kasnije odvajanje i osamostaljivanje djeteta, a žrtvovano dijete otežava majci njezino pravo na nastavak vlastitog razvoja bez njega. Nastaje veoma zapletena prisilna međuzavisnost i paradokсна igra ljubavi i mržnje, optuživanja i predbacivanja, zarobljavanja i vezivanja između majke i djeteta“ (Brajša, 2009, str. 29).

4.4. Očinstvo

Otac može, ali nužno i ne mora biti biološki uvjetovan. Otac je, uz majku, najvažnija ličnost u formiranju i odrastanju djeteta. Na početku tog puta možda je malo manje uključen jer su majka i dijete povezani (pogotovo ako majka doji), ali njegova važnost posebice je vidljiva u kasnijem razvoju.

„Taj je pojam podložan promjenama i razgranatosti oblika koja je posljedica suvremenih demografskih i društvenih pomaka u svijetu, osobito na Zapadu. To su razni oblici kao otac-hranitelj obitelji, otac u obitelji dvostrukog hranitelja, rastavljeni očevi (koji mogu potpuno preuzeti brigu o djetetu, ili preuzeti zajedničku brigu s majkom, ili preuzeti samo brigu za uzdržavanje, ili se uopće ne brinu za dijete), izvanbračni očevi, očevi koji preuzimaju

djelomičnu brigu za djecu iz prethodnog braka i potpunu brigu za djecu iz novog braka i djecu svoje nove partnerice, adolescentski očevi u braku i adolescentski očevi izvan braka s maloljetnicom, te očevi iz kohabitacijske trajne ili razvrgnute veze“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 257).

Za razliku od žene koju identitet majke definira na očeve se ne stavlja taj teret. Poželjno je postati otac, ali ne i nužno kako bi se muškarac do kraja ispunio kao osoba. Novija istraživanja sve više pokazuju kako je izrazito bitna povezanost koju otac ima s djetetom i nije nikako povezana s vezom kakvu majka ima s djetetom ili kakvu on sam ima sa svojom ženom. Već se ranije spominjala rodna podjela uloga gdje se na žene već od najranijeg doba priprema da postanu majke, a očevi nemaju istu privilegiju. Posljedica toga je da su muškarci kasnije nespremni u potpunosti preuzeti ulogu oca. Kako bi se to promijenilo nužno je da otac od rođenja aktivno sudjeluje u životu djeteta i preuzima i dio majčine odgovornosti kako bi postao svjestan i samopouzdan što dovodi do toga da se osjeća kompetentan i kao roditelj u punom smislu te riječi. Neki istraživači (Martin i Colbert, 1997, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006) navode da se mlađi muškarci u pravilu kasnije uključuju u djetetov život, tek kada ono postane donekle samostalno, a oni stariji (stariji od 30godina) uključuju se već po rođenju jer se smatraju financijski i emocionalno spremniji za tu ulogu. Sve se više naglasak stavlja na takozvano suvremeno očinstvo gdje otac preuzima svoje nove uloge. Bitno je da se emocionalno povezuje s djetetom, brine se za njegovo zdravlje, za uspjeh u školi i općenito za njegovo napredovanje. Važno je naglasiti da će sve to biti korisno samo ako otac sam izabere takav put, a ne ako mu je on nametnut (na primjer ako je primoran baviti se djetetom jer majka radi). Ovakvi očevi pokazuju i zajedničke karakteristike kao što su želja za ravnopravnošću u braku, pozitivnih su gledišta vezano za ženin rad izvan kuće te nerijetko obavljaju ne tako zahtjevna zanimanja.

Mnogo se govori o posljedicama očeve odsutnosti. Istraživanja na tu temu počela su za vrijeme Drugog svjetskog rata kada su očevi masovno odlazili na ratišta, a nastavili su se 1980-ih godina zbog sve većeg broja razvoda odnosno zbog povećanja jednoroditeljskih obitelji. Bitno je naglasiti da nije riječ samo o očevoj potpori majci već je važna njegova aktivna uključenost u život djeteta.

„O količini očeve uključenosti doznajemo iz istraživanja koja su uspoređivala vrijeme koje otac ili majka provode s djetetom, a zatim su uspoređivala vrijeme provedeno u tri oblika: 1) vrijeme neposredne interakcije s djetetom, 2) vrijeme u kojem su roditelji dostupni djetetu i 3) vrijeme koje troše na organiziranje brige za dijete. Modernija istraživanja temeljitije rasčlanjuju očevu uključenost tako da se očeve aktivnosti promatraju kao kognitivne (razmišljanje o djetetu), emocionalne (pokazivanje nježnosti) i vanjsko ponašanje (igranje), a tome dodaju materijalno zbrinjavanje djeteta, moralni odgoj i emocionalna potpora majci“ (Day i sur., 2005, prema Čudina-Obradović i Obradović, 2006, str. 259).

Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode da je vrsta i količina očeve uključenosti ovisna o dobi djeteta. Tako očevu uključenost možemo razlikovati prema dobi djeteta.

1. Dojenačka dob i rano djetinjstvo

U ovom periodu glavnu ulogu igra majka djeteta (odnosi se na djecu do 3 godine starosti). Sve što je djetetu u toj dobi bitno za preživljavanje povezano je s majkom. Očevi gotovo uopće ne sudjeluju na primjer u mijenjanju pelena ili hranjenju. Ako to i rade, majke deset puta češće obavljaju isti posao. Fascinantan je primjer oca u narodu Bofi (Afrika) gdje on preuzima potpunu brigu o djetetu u periodu kada se dijete odvika od dojenja.

Dokazano je da je očeva zainteresiranost u prvih 30 mjeseci djetetovog života izuzetno važna. Dobar odnos utječe na razvoj djetetove inteligencije i privrženosti u kasnijem djetinjstvu i adolescenciji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

2. Djeca starija od 30 mjeseci

Kako dijete postaje starije proporcionalno raste i količina očeve uključenosti u njegov život. Najveći prijelaz s majčine na očevu uključenost vidljiv je kada dijete prerasta iz predškolskog u školsko doba. Djetetovo vrijeme provedeno s ocem u ovom periodu karakterizira više igranja s djetetom nego što se majka igra, bavljenje sportom, razvijanje vještina kretanja i slično. Također, znanstveno je dokazano da je očevo odbacivanje direktan uzrok adolescentske agresije, ovisnosti i delikvencije, podjednako i kod dječaka i kod djevojčica.

4.5. Suvremeno roditeljstvo

Suvremeni pojam roditeljstva podrazumijeva partnerstvo između muškarca i žene odnosno oca i majke. Oni nisu ravnopravni samo po pitanju djeteta već i na svim ostalim poljima života, u kući i izvan kuće. Svi poslovi i zadaci dijele se na temelju praktičnosti, ekonomičnosti i pravedne raspodjele ovisno o zahtjevnosti (naporu) i vremenu koje je potrebno uložiti u isti. Gubi se pojam „muškog“ odnosno „ženskog“ posla. Kako bi se oba partnera osjećala ispunjeno bitno je postići „komplementarnost oba roditelja“. Sve više istraživanja pokazuju da za uspjeh djeteta i uspješan odgoj nije važna tradicionalna struktura obitelji (majka, otac, dijete-biološki povezani) već je važno da dijete ima bar jednu odraslu, odgovornu osobu s kojom se može emotivno povezati. Za takav odnos nije bitno krvno srodstvo. Po tome također možemo zaključiti da povezanost dijete-otac nema nikakve veze s povezanošću dijete-majka te da savršeno dobar roditelj ne mora biti član klasične, tradicionalne obitelji. No s druge strane ista se najlakše ostvaruje u cjelovitoj, bračno skladnoj obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

4.6. Roditeljski stilovi

Roditeljski stilovi dijele se na mnogo načina, ali najprihvaćeniji je onaj koji je postavila Diana Baumrind.

„Ona je zaključila da je roditeljski nadzor (kontrola) najvažniji element roditeljske funkcije i prema njemu je definirala tri različita roditeljska stila: autoritaran, tj. kruti-strogi stil; autoritativan, tj. demokratski-dosljedan stil; i permisivan, tj. popustljiv stil“ (Čudina-Obradović, Obradović, 2006, str. 268).

Tu tipologiju još su malo proširili Maccoby i Martin 1983. godine. Oni su dodali i četvrti stil, zanemarujući.

Roditeljski stil, odnosno odgoj opisuje se pomoću dvije stvari, a to su roditeljski nadzor i roditeljska toplina. U suvremenom odgoju razlikujemo dvije vrste nadzora. Kod definiranja granica i pravila te kažnjavanja kršenja istih govorimo o nadzoru ponašanja. S druge strane ukoliko govorimo o praćenju i pokušaju kontroliranja misli i emocija govorimo o psihološkom nadzoru. Svaki oblik pretjeranog nadzora načelno je loš i povezuje se s delikvencijom i agresivnim ponašanjem. Idealan nadzor je onaj koji proizlazi iz otvorene komunikacije na relaciji roditelj-dijete. Komunikaciju je potrebno poticati od malih nogu kako bi dijete to usvojilo kao prirodno i poželjno. Kao rezultat toga dolazi da dijete nema nikakav sram pred roditeljima i da može otvoreno razgovarati, čak i o temama seksualnosti i slično (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Tablica 2: Stilovi roditeljstva (Milanović i sur., 2014)

	Autoritativni stil	Autoritarni stil	Permisivni stil	Zanemarujući stil
Toplina	+	-	+	-
Nadzor	+	+	-	-

Autoritaran stil

Sinonimi za ovaj stil još su i strogi odnosno kruti stil. Karakteriziraju ga roditelji s krutim granicama koji od djeteta mnogo očekuju, strogo ga nadziru u tim očekivanjima, a istovremeno ne pružaju potporu i toplinu. Vrlo često se s ovim stilom povezuje i fizičko kažnjavanje djeteta ukoliko ono pokuša pomaknuti unaprijed određene granice. Glavni zadatak je naučiti da se autoritet poštuje bespogovorno i da se nauči vladati sobom. Djeca odgojena u ovom stilu najčešće budu povučena, sputana, razdražljiva, tužna i bojažljiva (Čudina-Obradović, Obradović, 2006).

Autoritativan stil

Istoznačnice za autoritativan stil su dosljedan i demokratski. Slaže se s autoritarnim oko postavljanja velikih zahtjeva i određivanja čvrstih granica, ali se u ovom stilu djetetu pruža ljubav i podrška. Kao glavni zadatak ovaj stil ima razviti djetetovu samostalnost i kreativnost. Važno je istaknuti da roditelji ovog stila reguliraju i reagiraju izričito na djetetovo neželjeno ponašanje, a ne na dijete samo, odnosno na njegovu psihu. Iz takvog stava izlaze i djetetova sreća i motiviranost. Baza odnosa je prihvaćanje, sloboda dječje mašte i slobodno izražavanje osjećaja. U ovom stilu roditelj nije nadzornik već savjetnik, svaka granica i pravilo se objašnjava. Bilo bi idealno kada se granice ne bi postavljale djeci, već roditelji sami sebi u odnosu na svoju djecu. Djeca ovog stila se na oko često opisuju kao manje poslušna nego ona proizašla iz autoritarnog okruženja no ona su samo slobodna izražavati svoje želje i emocije, mišljenja, spontana su (Čudina-Obradović i Obradović, 2006; Milanović i sur., 2014).

Permisivan stil

Uz ovaj stil vežemo sinonim popustljiv. Djeca ovoga stila su pod slabim nadzorom (kontrolom) roditelja, roditelji ne postavljaju nikakve ili veoma male zahtjeve pred njih, ali s druge strane pružaju im veliku potporu i toplinu. Dijete postavlja zahtjev kojeg roditelji gotovo uvijek ispunjavaju. Ovim stilom postiže se kontraefekt, dijete je najčešće nesigurno, ne poznaje granice (ne snalazi se u njima), nema osjećaj za odgovornost i to najčešće vodi do impulzivnog i agresivnog ponašanja (Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

Zanemarujući stil

U ovom stilu baš kao i u permisivnom pred dijete se postavljaju veoma mali zahtjevi no za razliku od prethodnog ne pruža im se potpora i toplina. Najčešće su to roditelji s nedostatkom vremena, nemaju snage brinuti o vlastitom djetetu, dijete nema nadzora. Takva djeca su neuspješna u školi, teško stječu društvene kompetencije što sve dovodi do društveno neprihvatljivog ponašanja.(Čudina-Obradović i Obradović, 2006).

5. ODGOJ

„Odgoj je proces formiranja čovjeka, izgrađivanja i oblikovanja ljudskog bića sa svim njegovim tjelesnim, intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim osobinama. On ima svoje opće, univerzalno, povijesno i individualno značenje. Podjednako je vrijedan u društvenom životu i individualnom životu svakog pojedinca, jer omogućuje ljudsko oblikovanje svakog čovjeka, kao što je tijekom povijesti omogućio razvitak ljudskog društva“ (Vukasović, 2001, str. 39).

Kada govorimo o počecima odgoja može se reći da je on star koliko je star i čovjek sam. U ljudskoj prirodi je da stalno radi na sebi, usavršuje svoj rad, stiče znanja i iskustva te to prenosi na svoje potomke kako oni ne bi morali sve ispočetka. Zahvaljujući ovom fenomenu ljudsko društvo stalno napreduje, razvijaju se grane poput znanosti, umjetnosti, društvo samo po sebi. Kada čovjek ne bi prenosio znanja i iskustva naraštajima ista bi nestajala sa svakim pojedincem, u takvom društvu svatko od nas bi na primjer palio vatru po principu kamen o kamen, a ne upaljačem ili šibicama. „Odgoj je osnovni uvjet održavanja i razvitka ljudske zajednice“ (Vukasović, 2001, str. 40). Temelj odgoja je namjera, to je namjerna djelatnost. Za razliku od životinja koje su biološki predodređene da brinu za svoje mladunce, čovjek to radi planski, sustavno i svjesno (Vuksanović, 2001).

Možemo navesti tri osnovne koncepcije odgoja. Prva bi bila naturalistička koncepcija. Ona zagovara da je bit odgoja razvijanje u pojedincu onoga što mu je dala priroda. Svatko od pojedinaca ima isti kod. Odgoj je u ovoj koncepciji uvježbavanje motorike, razuma, osjetila, emocija i moralnog suda kako bi pojedinac što bolje funkcionirao i zadovoljavao svoje potrebe koje mu je priroda dala. Druga je empiricistička koncepcija koja svakog pojedinca smatra praznom pločom. Bitno je što bolje usvojiti vrline, odnosno osobine koje odlikuju dobar karakter, važno je naučiti kako na najbolji način upravljati samim sobom. Zadnja koncepcija je progresivna i u njoj je bitno spoznaju vidjeti kao istraživanje, modeliranje i slično. U progresivnoj koncepciji djeca odnosno učenici zajednički rade na rješavanju konkretnih problema, istražuju probleme ili zadatke (Vujčić, 2013).

Za odgoj je bitno imati pravila. Bitno je da dijete poštuje roditeljski autoritet, ali je jednako bitno i da roditelj poštuje dijete. Važno je imati rutinu jer se tako dijete osjeća najsigurnije (osobna higijena, zadaće, odlazak u krevet i slično). Također treba napomenuti da se rutine i pravila moraju prilagoditi dobi djeteta. Osnovna pravila trebala bi biti usvojena do polaska u školu jer kasnije usvajanje ide sve teže. Ukoliko dijete postane samovoljno veoma je izvjesno da će ga vršnjaci s vremenom izbjegavati, a to može postati uzrok problematičnog ponašanja (Juul, 2018).

5.1. Odgoj u širem i užem smislu

Odgoj u širem smislu podrazumijeva utjecaj na cijeloga čovjeka, izgradnju njegove osobnosti, intelekta, karaktera i emocija. Susrećemo se s tri procesa: “proces usvajanja znanja, umijeća i navika, proces razvijanja tjelesnih i intelektualnih snaga i sposobnosti, proces izgrađivanja i oblikovanja osobnosti i karaktera, pogleda na svijet, osjećajnog i voljnog života“ (Vukasović, 2001, str. 45). Odgoj u širem smislu obuhvaća i pojmove: obrazovanje, odgoj i nastavu.

Odgoj u užem smislu podrazumijeva onaj odgoj karaktera i osobnosti koji kao rezultat ima razvijanje pozitivnih osobina zbog kojih u konačnici poštujemo i cijenimo neku osobu. Pozitivni rezultati očituju se u plemenitim ljudskim osobinama.

5.2 Podjela odgoja

Vukasović (2001) odgoj dijeli prema nekoliko kriterija:

1. Podjela prema bitnim sastavnicama čovjeka- tu pripadaju tjelesni odgoj (u zdravom tijelu zdravi duh), intelektualni odgoj (razumom se čovjek odvojio od životinja pa isti treba njegovati kako bi se što više unapređivao znanstveni sustav), moralni odgoj (čovjek živi u zajednici pa je bitno da prihvati njena etička načela, pravila i norme), estetski odgoj (čovjek oduvijek ima

tendenciju ukrašavanja nastambi, tijela, težnju za razvojem umjetnosti) i radni odgoj (čovjek je produktivno biće, aktivan je prema sve što ga okružuje)

2. Podjela prema dobi: predškolski odgoj, školski, visokoškolski i odgoj odraslih
3. Podjela prema mjestu odgojne djelatnosti- odgoj u obitelji, domski odgoj, specijalni odgoj, odgoj u proizvodnim uvjetima, vjerski odgoj, odgoj u slobodnom vremenu
4. Podjela prema vremenu- odgoj u prošlosti, suvremeni odgoj, odgoj budućnosti

5.3 Razvoj ideje odgoja kroz povijest

1. Stari vijek

Prvi kojeg treba spomenuti je svakako Platon. On je smatrao da je razlika među ljudima prirodno urođena te da se svatko pojedinačno razlikuje po svojim sposobnostima. Smatrao je da se bit čovjeka sastoji od tri dijela, a to su: osjećaji, razum i volja. Razum bi trebao kontrolirati ostalo dvoje i na temelju toga bi došlo do idealnog društvenog ustroja odnosno do idealne države. Najvažniju ulogu u svemu ima upravo odgoj. Platon govori da bi svatko trebao raditi posao koji mu je priroda predodredila, a ovisi o tome vodi li ga razum (filozofi), volja (ratnici) ili osjećaj požude (trgovci). Mana Platonovog učenja je što on nije shvatio da se čovjek može višestruko razvijati prema prirodnoj prirođenosti, a ne nužno samo u jednom smjeru. „Odgoj je u njegovoj teoriji zapravo sredstvo za identificiranje urođenih jedno funkcionalnih sklonosti ljudi i sredstvo za uvježbavanje i/ili obrazovanje tih sklonosti za jedan određeni poziv u društvu“ (Vujčić, 2013, str. 63). Bitno je naglasiti da je Platon prvi koji jasno razlikuje obrazovanje i odgoj. Ističe da je bitno kod djece razvijanje vrlina od najranije dobi. Govori da mlade treba isto tako izlagati umnim naporima, iz na primjer matematike, računarstva ali ih s druge strane ne treba siliti na učenje, jer ropsko učenje nema koristi (Vujčić, 2013).

Uz Platona svakako treba spomenuti i njegova učenika Aristotela. Baza njegova učenja je da svaka čovjekova radnja ima određeni cilj koji se tom istom radnjom mora ostvariti. „Bit odgoja vezuje za ono što je dobro pa tako i za razvoj same ličnosti, a ne toliko za njezino pripremanje za život (za ono što je korisno)“ (Vujčić, 2013, str. 69). Aristotel se zalaže za zajednički odgoj, odgoj za sve. Po njemu je odgoj osnovna funkcija države. Odgoj je dio politike, on pomaže da se usavrše karakterne crte koje je priroda podarila svakom pojedincu.

„Nitko ne može nijekati da je briga o odgoju mladeži najprije dužnost zakonodavca. U državama gdje to nije slučaj državno uređenje trpi veliku štetu. (...) Kako svaka država ima jedan cilj, jasno je da i odgoj mora biti jedinstven i isti za sve, i da to treba biti briga države, a ne pojedinca. Danas se svatko brine o svojoj djeci i svako daje djetetu onakvo obrazovanje kakvo on želi. Međutim, zajednički zadaci moraju se zajednički izvršavati. Isto tako ne treba misliti da je svaki građanin svoj gospodar već da svi pripadaju državi jer je svaki pojedinac dio države“ (Vujčić, 2013, str. 69).

Aristotelov odgoj ima tri glavna dijela, a to su: gimnastika odnosno vježbanje (tijelo se oblikuje za život u zajednici koja ima specifične ciljeve), navikavanje na emocionalni i požudni dio duše (bitno je od najranijeg djetinjstva spoznati i usvojiti sreću, zadovoljstvo i ostale pozitivne navike) i obrazovanje za racionalni dio (bitno je biti obrazovan kako bi razumno mogli prosuđivati ideje i koncepte, a ne biti „umni rob“ stručnjacima). Također Aristotel ističe da se rani odgoj (do sedme godine) odvija kod kuće, a do pete godine smatra da nije potrebno nikakvo formalno obrazovanje već treba pustiti djeci da se kroz igru uče.

2. Srednji vijek – humanizam i renesansa

Renesansa je razdoblje u povijesti gdje se čovječanstvo lagano odmiče od crkve i čovjek sam postaje centar svih zbivanja i mjerilo vrijednosti. Centralni problem je problem čovjeka. Naglašava se kako je teorija o odgoju tek u ovom periodu započela svoj istinski razvoj. Za razliku, a opet relativno slično renesansi, humanizam u svoj centar stavlja humanost odnosno čovječnost. To se smatra idealom, najvišim ciljem odgoja. Vrlo je bitan razum i on je taj koji bi čovjeka trebao voditi životom. Prvi put se govori

protiv nasilja nad djecom. Montaigne govori da u strogosti nema ničega dobrog i da se nasiljem ne mogu postići rezultati kakvi se mogu dosegnuti razumom, vještinom i pomoći. Naglašava kako je za ljudsku zajednicu najvažnije i najteže pravilno obrazovati i odgajati djecu. Važno je potaknuti djecu da ne uče napamet i samo zato što moraju već da to istinski žele i tako najbolje usvajaju sva znanja. Cilj odgoja je bio ukupni razvoj, i duše i tijela. Najvažnija je individualnost (Vujčić, 2013).

„Moglo bi se sažeto reći da se svi humanistički pedagozi (mislioci) zalažu za sljedeće u odgoju: naglašava se važnost dječje ličnosti u odgoju i potreba uvažavanja te ličnosti, ističe se potreba za harmonijskim razvojem čovjeka, naglašava se odgoj čovječnosti, govori se o odgoju svih, ističe se raznovrsno učenje, a posebno iskustveno učenje, naglašava se aktivnost u nastavi i važnost samostalnog istraživanja i prosuđivanja znanja i iskustava, naglašava se odgoj u skladu s prirodom dječjeg razvoja i učenja iz prirode, predlaže se širenje obrazovnih programa s realnim znanjima koja osposobljavaju za ovladavanje prirodom i spremanje za zvanja i radne uloge u društvu“ (Vujčić, 2013, str. 79).

3. Pedagogija novog vijeka

Pedagogija novoga vijeka počinje u 17. stoljeću i traje sve do naših dana. Prvi kojeg treba spomenuti je češki svećenik Jan Amos Komensky (1592.-1670.) koji je najveći doprinos imao u razvoju didaktike, a manje je radio na teorijama odgoja. On odgoj određuje kao „misaoni pokušaj društva da ostvari umni, moralni i religiozni razvoj i formiranje djece i omladine“ (Vujčić, 2013, str. 81). Strogo se protivi formalnom učenju u školama, kažnjavanju učenika u školama. Njegov program glasi „omnes omnia omnio“ što bi značilo „svakoga sve temeljito (na svaki način) podučiti“. Također definira tri cilja koja bi svakoga pripremila za život: „prvi je poznavati sebe, drugi je vladati sobom, a treći je razviti pobožnost“ (Vujčić, 2013, str. 82). Dva nastavna postupka koja on smatra najvažnijima za učenike su zornost (učenicima prikazati sve što se može, prvo predmet pa riječi) i indukcija (Vujčić, 2013).

Nakon Komenskog važno je spomenuti Johna Locke (1632.-1704.), engleskog filozofa. Za njega je čovjek, a samim time i dijete (bolje rečeno njihove duše) tabula rasa. Vrlo je važno djetetu od najranijeg djetinjstva osvijestiti zdrave i dobre životne navike. Također smatra da s djecom treba

biti nepopustljiv i strog jer su još premali za razumno rasuđivanje pa to umjesto njih bi trebali činiti roditelji. Učenje je za Lockeja najmanje bitan segment odgoja, glavno je, već navedeno, naučiti dobre navike. „Ako se to postigne, onda učenost ide uz to kao dodatak kako bi čovjek boljeg staleža mogao uspješno obavljati koristan posao“ (Vujčić, 2013, str. 91). Može se zaključiti da je za Lockeja razum najvažniji i on bi trebao biti vodič svega.

Francuski pedagog Jean-Jacques Rousseau (1712.-1778.) poznat je po svom načelu prirodnog odgoja: najvažnije je naučiti živjeti. „Rousseauova je osnovna teza da čovjeka treba odgajati u skladu s onim što čovjek jest, a ne s onim što nije. Vidi se da on razvija jednu univerzalnu koncepciju odgoja baš zato što polazi od ljudske prirode“ (Vujčić, 2013, str. 95). Također smatra da djecu ne treba pokoravati ničijoj volji (odgajatelja na primjer) i da tek onda dijete neće imati potrebu za ulizivanjem, varanjem i slično. Rousseau govori o odgoju u nekoliko faza. Prva faza u kojoj je dijete do dvanaeste godine života je ta u kojoj bi se tijelo trebalo vježbati jer dijete do dvanaeste godine ne može učiti, njemu su najvažnije slike i utisci koje usvaja. Od dvanaeste do petnaeste godine dolazi do naglog intelektualnog razvoja. To je vrijeme rada, obrazovanja i nastave. Nakon petnaeste godine dijete dolazi na put spolne zrelosti. U ovoj dobi dijete bi trebalo proučavati sebe u odnosu na druge ljude.

Nakon Rousseua dolazi njemački filozof Immanuel Kant (1724.-1804) koji smatra da čovjek samo odgojem može postati čovjek. Za njega je bitno da se odgajnik podređuje pravilima i da po njima živi, jer ako se ne podvrgava pravilima (uma) njegov razvoj i razvoj čovječanstva dovodi se u pitanje. Um je važniji od navika, navike su loše jer što ih čovjek više ima to je manje slobodan (Vujčić, 2013).

4. Odgoj građanskog društva

Obrazovanje i odgoj postali su društvena funkcija. „Dolazi do promjene u teoriji odgoja; razvija se teorija koja odriče postojanje urođenih sposobnosti koje traže samo formalno uvježbavanje i naglašava se jedinstvena uloga nastavnog sadržaja u razvitku umnih i moralnih snaga“ (Vujčić, 2013, str. 112). Njemački filozof Johann Friedrich Herbart (1776.-1841.) „dovodi do

promjene u teoriji odgoja; razvija se teorija koja odriče postojanje urođenih sposobnosti koje traže samo formalno uvježbavanje i naglašava se jedinstvena uloga nastavnog sadržaja u razvitku umnih i moralnih snaga“ (Vujčić, 2013, str. 112). Najbitnije je razviti tako zvanu odgojnu nastavu čiji je glavni cilj pravilno odgojiti karakter svakog pojedinca. Nastava bi se trebala temeljiti na razvoju dječjih interesa (simpatijskih, socijalnih, spekulativnih i empirijskih). Cilj nije nadzor odnosno discipliniranje djece već nastava u smislu izgradnje budućnosti, razvoj takozvanog pravog odgoja, a krajnji cilj svakog odgoja bi trebao biti razvoj vrlina koje omogućavaju pojedincu da vlada sobom i ne podređuje se tuđim znanjima i nadzorima (Vujčić, 2013).

5. Odgoj kao društvena pojava

Kritika prirodnog odgoja bez prisustva društvenog karaktera koje svako biće ima javlja se na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

„Umjesto pedagogije prirodnog odgoja i odgoja pojedinačne individualnosti, nastupa shvaćanje o odgoju kao društvenoj pojavi, nastupa shvaćanje o društvenom karakteru odgoja, o njegovim društvenim funkcijama i o odgoju kao društvenom usmjeravanju mladih“ (Vujčić, 2013, str. 117).

Prvo valja spomenuti Wilhelma Diltheya (1833.-1911.) koji je bio među prvim kritičarima odgoja prosvjetiteljske koncepcije. Smatra da je nemoguće izvesti jednu univerzalnu koncepciju odgoja jer su svi pojedinci i sve države različite, imaju različitu povijest i različite potrebe. Odgoj mora biti usmjeren na budućnost, a ne isključivo na sadašnjost ili prošlost. Cilj odgoja prestaje biti izgraditi čovjeka, a postaje izgraditi građanina.

Diltheyevu misao nastavio je Emile Durkheim (1858.-1918.), francuski sociolog. On je najjasnije naglasio da je odgoj društvena stvar. Za njega odgoj nije i ne može biti jedinstven već se mijenja kroz povijest jer se i društvo i prilike mijenjaju. U odgojnom sustavu mora doći do diversifikacije što bi značilo da moraju postojati različite škole i različiti programi u istima. „Odgoj je prije svega sredstvo kojim društvo obnavlja uvjete vlastite

egzistencije...Odgoj mora ostvariti društvenu ranolikost ljudi. Bez toga nije moguća suradnja između njih jer svaki svojom raznolikošću dopunjava nedostatke i potrebe drugih“ (Vujčić, 2013, str. 121-122).

Američki filozof John Dewey (1859.-1952.) važan je po svojoj knjizi Škola i društvo (1899.) gdje „naglašava jedinstvo moralnog i odgojnog procesa te smatra da obrazovni proces nije tek priprema za život, nego život sam“ (www.enciklopedija.hr-deweyjohn). Može se reći da mu je cilj bio da dijete svojim stečenim vještinama i znanjima što bolje ostvari efikasnost u društvu. Dewey je smatrao da se samo u demokratskom društvu mogu izbjeći određeni konflikti i dualizmi (između objekta i subjekta, prakse i teorije, duhovnog i tjelesnog i slično)

6. Kritička pedagogija

„Kritička pedagogija, dakle, nastaje iz kritike prosvjetiteljskog razuma i individualističkog poimanja spoznaje, ali i iz kritike pogleda na društvo kao organsku cjelinu i uvijek samo pozitivnog odnosa između pojedinca i društva. Zato ona smatra da sve prethodne pedagogije (teorije odgoja) nisu uzele dovoljno u obzir činjenicu da je društvo konfliktna tvorevina i da zato treba kritički stalno propitivati njegovu društvenu funkciju“ (Vujčić, 2013, str. 131).

Bit kritičke pedagogije nije samo kritika društva i društvenosti već pedagogija transformacije odnosno osposobljavanje pojedinca za istu. Za razliku od prosvjetitelja pripadnici ovog pokreta razum shvaćaju kao simbiozu odnosno međudjelovanje politike, moći i znanja. Bit je naučiti pojedinca, dijete, učenika kritičko razmišljati i spoznavati svijet oko sebe (Vujčić, 2013).

5.4 Teorije odgoja

Bitno je reći da sve teorije polaze od: „cilja odgoja, dostignuća drugih znanosti, stanja u društvu i njegove perspektive, mogućnosti i granica odgoja, shvaćanja čovjeka i njegovog odgoja i uloge stvaralaštva u odgoju“ (Stevanović, 2002, str. 25).

Stevanović (2002) ih dijeli na ovaj način:

1. Duhovnoznanstvena teorija

U središtu ove teorije je čovjek sam kao osjećajno, voljno i djelatno biće. Njen začetnik je Wilhelm Dilthey, a najveći procvat doživjela je u Njemačkoj nakon Drugog svjetskog rata. Podrazumijeva da je praksa važnija od teorije kako bismo bolje shvatili koje na primjer ponašanje je pedagoški primjereno. Glavni pojam ove teorije je razumijevanje.

2. Kritičko-empirijska teorija

Pojavila se početkom prošlog stoljeća, a zagovara uključivanje iskustvenih metoda u odgoj odnosno u znanost koja se bavi odgojem. Njen najistaknutiji zagovarač je Heinrich Roth.

3. Kritička znanost o odgoju

Ne iznosi svoje teorije već kritički preispituje već postojeće. Naglašava kritičko-konstruktivno gledanje kako bi se poboljšala odgojna praksa.

4. Sociologijska teorija

Najvažnija postavka je da društvo odgaja. Pojedinac je odraz društva u kojem djeluje, ali njegova uloga u društvu je minimalna.

5. Pragmatična teorija

Za razliku od sociologijske teorije ovdje je pojedinac najvažniji jer on čini društvo. Osoba raste tako što samostalno rješava životne situacije i samim time postaje slobodna, samostalna, autonomna, demokratska i autentična individua.

6. Bihevioristička teorija

Cjelokupno ponašanje pojedinca i njegova ličnost određena je isključivo vanjskim, društvenim faktorima. Nije bitno što osoba misli već ono što radi.

U obrazovnom sistemu na primjer možemo zaključiti da su učitelji ti koji oblikuju ponašanje učenika. Najvažnija za uspjeh je poticajna okolina.

7. Esencijalistički pravac

Za osobe, odnosno učenike je najvažnije da nauče esencijalne stvari kako bi se lakše snalazili u budućem životu. Najbolje se to postiže ako je nastava organizirana po predmetima, disciplinom i ostvarivanjem ciljeva koje društvo očekuje.

8. Egzistencijalistički pravac

Polazišna točka je da je čovjek biće koje se tek treba formirati, a nije unaprijed određen. Kritizira se vođeni odgojni proces jer svaki čovjek treba biti autonoman.

9. Etatistička koncepcija odgoja

Individua je podređena društvu i njegovim zahtjevima, odgoj je podređen državi i u najvećoj mjeri ovisi o politici.

10. Tehnokratska koncepcija odgoja

Odgoj se temelji na tvorničkom principu i svaki čovjek se odgaja samo za određenu ulogu u društvu.

11. Personalističke teorije

Svaki čovjek je „integrirajuća i samoodređujuća struktura“ (Stevanović, 2002, str. 30). U ovoj teoriji bitno je i to da na razvoj osobe utječe i drugi čovjek.

6. OBITELJSKI ODGOJ

Obiteljski odgoj možemo promatrati u užem ili širem smislu. Kada govorimo o užem smislu to su roditeljski postupci prema djetetu, a ako govorimo o širem smislu to su svi dijelovi obiteljskog života koji posredno ili neposredno utječu na sam odgoj. Prvi tko odgaja dijete je svakako roditelj/i, a koliko će isti biti učinkovit ovisi o: „odnosima koji vladaju među roditeljima (obitelji), strukturi obitelji, zrelosti roditelja, stilu odgoja, ozračju u obitelji, obiteljskoj ljubavi, razumijevanju djeteta, autoritetu roditelja, pedagoškoj kulturi roditelja i primjeni načina, metoda i sredstava odgojnog rada“ (Rosić, 2005, str. 136). Jedan od najvažnijih faktora uspješnog obiteljskog odgoja je svakako komunikacija. Vrlo je važno i da roditelji poznaju razvojni put djeteta. Na primjer, da znaju da je malom djetetu potrebno puno znanja bez obzira što je malo.

„Odgoj u obitelji je poseban međuljudski odnos primanja i davanja, ispunjen sadržajima povjerenja, razumijevanja, ljubavi, iskrenosti, želja, nada, radosti i razočaranja. Odgojem u obitelji, suradnjom s roditeljima, čovjek postaje bogatiji, učinkovitiji i potpuniji. Učinkovitost odgoja ovisi o našem znanju, iskustvu, interesu, volji, partnerskim odnosima, obrazovanju, strpljivosti, komunikaciji...primjeni odgovarajućih metoda i načela rada, korištenju postignuća znanosti i suprotstavljanju tradiciji, nepedagoškim postupcima i neznanju“ (Rosić, 2005, str. 139).

U djetetovom životu prvi odgajatelji su roditelji. Dijete samo ne može utjecati na svoj život od najranijih dana i tu je bitna njihova uloga. Oni su ti koji grade dijete kao osobu i utječu na mnoge stvari. Odgojem roditelji usmjeravaju djetetove buduće odnose s njemu bliskim osobama, ali i s poznanicima ili strancima. Ukoliko govorimo o „normalnoj“ obitelji (obitelj s oba prisutna roditelja) treba naglasiti da je nemoguće da na dijete djeluje samo jedan od njih, oni to, svjesno ili nesvjesno, čine u timu. Koliko su roditelji međusobno socijalizirani vrlo vjerojatno će toliko biti socijalizirano i dijete. Vrlo je bitno da unutar roditeljskog tima svatko od njih ima svoju autonomiju, različitost. Te različitosti trebali bi sjediniti, međusobno razmjenjivati informacije, dogovarati se oko svojih postupaka kako bi što bolje utjecali na dijete samo. Trebali bi se voditi načelom „ono što je važno drugoj osobi

vama mora biti važno koliko i ta osoba“ (Rosić, 2005, str. 144). Kako bi obitelj što bolje funkcionirala veoma je važno ne upasti u zamku gdje se količina ponuđenih stvari daje samo kako bi se ljubav druge strane povećala. Kako bi odgoj bio što uspješniji, i kako bi dijete odgajali roditelji, a ne društvo važno je da budu uspješni roditelji, ne uspješna majka ili otac već oni zajedno kao tim. Takav tim trebao bi opstati i ukoliko dođe do razvoda braka, jer razvodom ne nestaje tim roditelja već samo tim bračnih drugova.

Kako bi odgoj bio uspješan važno je koristiti se određenim metodama i sredstvima. U najranijom dobi djeteta najvažnija je metoda razgovora. Važno je djetetu objasniti kakvo je to primjereno ponašanje, a još važnije pokazati. U najranijoj dobi koristi se i metoda navikavanja. Pomoću nje dijete usvaja radne, zdravstvene i kulturne navike. Od sredstava odgoja najvažniji je primjer. On nam služi kao nadopuna metodi razgovora. U odgoju djece koriste se i priznanje, obećanje, odobrenje, nagrada i pohvala (Rečić, 1996).

6.1 Posljedice i rezultati odgoja

Najčešće roditelji koji čvrstom rukom vode dijete reaguju na djetetovo ponašanje tako da samo sagledavaju moguće posljedice neželjenog ponašanja, ali ne vide ono što dijete zapravo želi iza tog ponašanja. Na taj način razvoj bliskosti pada u drugi plan i vrlo ga je teško kasnije pronaći. Ovaj pristup dovodi do sve većih problema kako dijete raste, na primjer u školskoj dobi roditelji dobivaju i „izvlače“ informacije o djetetu od svih osim od djeteta samog (učitelja, prijatelja, odgajatelja...) ili ulaze u djetetovu privatnost ne bi li saznali što se s njim događa (pretraživanje sobe, džepova...) (Milanović i sur., 2014).

S druge strane imamo roditelje koji dijete vide kao samostalnu i kompetentnu osobu, koja sama može izraziti svoje potrebe i osjećaje, a oni su tu da budu oslonac i podrška, za uvježbavanje izražavanja samoga sebe. Roditelj bi trebao biti zainteresirani promatrač i ništa više od toga, ne bi smio biti granica između djeteta i vanjskog svijeta. Bitno je naglasiti da ovakvi roditelji reaguju na ponašanje, a ne na

dijete kao osobu. Na primjer ako dijete razbije čašu roditelj će mu jasno ukazati da takvo ponašanje nije dobro i da može imati posljedice (porezotina), ali istovremeno naglašavajući kako je dijete i dalje dobar dječak/djevojčica. Ovakvim postupcima jača se samopouzdanje kod djeteta (Milanović i sur., 2014).

6.1.1 Agresivnost

„Agresivno ponašanje je ono ponašanje kojemu je namjera nekome ili nečemu nanijeti štetu, neugodu, povredu ili pod svaku cijenu nametnuti vlastite ideje, rješenja, aktivnosti“ (Milanović i sur., 2014, str. 234). Agresija se može podijeliti na nekoliko načina. Ona može biti fizička (tučnjava, udaranje...) ili verbalna (psovanje, vikanje, vrijeđanje...). Razlikuje se također i namjerna (u trenutku, izazvana uznemirujućim trenutkom/situacijom- jedno dijete želi lutku, a drugo ga odgurne jer je baš i ono željelo istu) ili nenamjerna (uzrokuju je unutarne neriješene situacije koje dovode do napetosti, ako se dijete osjeća tužno, ljuto ili čak sretno), autoagresija (kao što i samo ime kaže dijete povrjeđuje samo sebe-lupanje glavom o zid, čupanje, griženje noktiju) i potisnuta agresija (dolazi kao posljedica straha od kazne, dijete reagira prema unutra, a kasnije takva stanja izlaze na površinu kroz na primjer astmu, osipe po tijelu, grčenje crijeva i slično) (Milanović i sur., 2014).

Na agresivno ponašanje djeteta utječu obiteljski život, institucije (vrtić, škola), prijatelji, biološki faktori i društvo (socijalno okruženje). Sklonost agresivnosti vidi se najbolje između druge i četvrte godine. U tom periodu je važno dijete pozitivno usmjeravati kako bi se izbjeglo ovakvo ponašanje te kako ga dijete ne bi usvojilo kao obrazac. Agresivno ponašanje ima svoje loše, ali i dobre strane.

„Loše strane takva ponašanja jesu: ugrožavanje okoline, širenje zaraze socijalno neprihvatljiva ponašanja u okolinu i dosljednost ponašanja u različitim situacijama i razvojnim razdobljima. Dobre strane takva ponašanja jesu: iskazivanje teških emocija te činjenica da osoba ima puno energije i da se želi boriti za sebe, za svoje interese. Usmjeravajući agresivno k prosocijalnom ponašanju, nastojimo izbjegavati loše, a rabiti dobre strane toga ponašanja“ (Milanović i sur., 2014, str. 237).

Važno je razlikovati ponašanje koje je agresivno i uobičajeno i ono zbog kojeg bi se trebala potražiti pomoć. Ako dijete od četiri godine ima česte ispade bijesa to je normalno za njegovu dob, ali nije normalno ako se isto javlja kod starijeg djeteta (Živković, 2006).

6.1.2. Hiperaktivnost

„Hiperaktivnost je povećana motorička aktivnost djeteta praćena neadekvatno razvijenom i lako otklonjivom pažnjom te naglim, nepredvidivim i impulzivnim reakcijama“ (Milanović i sur., 2014, str. 243). Treba razlikovati djetetovo ponašanje koje je pretjerano impulzivno i aktivno samo u određenim situacijama (reakcija na stres, ljutnju, prkos, vikanje odraslih i slično) i ono kada ta pretjerana aktivnost nema neku svoju svrhu. Znakovi hiperaktivnosti mogu se uočiti već oko treće godine i najčešće se iskristaliziraju kada dijete krene u školu. Neki od znakova koji ukazuju na hiperaktivno dijete su: promjena aktivnosti prije završetka prethodne, nepromišljenost, sklonost disciplinskim problemima, neopreznost, izoliranost od druge djece i dr. (Laniado, 2007). Simptomi su najjači kada se dijete nalazi u grupi i kod većih kognitivnih angažmana. Ovo može biti nasljedni problem, ali isto tako ga mogu uzrokovati neadekvatni emotivni i socijalni odnosi. Važno je naglasiti da je bitno prepoznati problem, adekvatno mu pristupiti i s takvim stavom dijete će odrasti u čovjeka s primjerenim ponašanjem, bez naznaka hiperaktivnosti (Milanović i sur., 2014).

6.1.3. Razmaženost

„Razmaženost je odnos u kojem prevladava pretjerana roditeljska briga, prezaštitnički stav i pretjerana popustljivost prema djetetu“ (Milanović i sur., 2014, str. 272). Kritično razdoblje počinje oko djetetove druge godine („terrible two“) kada počinje ispitivanje granica. Milanović i suradnici (2014) navode da je važno da dijete osjeti prepreke, da ih nauči preći, ali ne na način da tiranizira. Bitno je naći ravnotežu. Može se zaključiti da je razmaženost onda poremećenost ravnoteže na

stranu djeteta. Roditelji kojima vlada dijete ispunjavaju svaku njegovu želju i to odmah i sad. Samim time roditelj žrtvuje sebe odnosno kvalitetu svog života. To na kraju ima negativne učinke na njega samog (frustracija, umor, nervoza). Do razmaženosti ne dolazi ako dijete ima previše roditeljske pažnje, već ako roditelj sve radi umjesto djeteta. Ovakav odgoj može dijete kasnije dovesti u neugodne situacije. Okolina, druga djeca, ne prihvaćaju ovakvo ponašanje (dijete koje je uvijek u pravu, uvijek pobjednik, uvijek prvi...) i smatraju ga odbojnim te dolazi do izolacije razmaženog djeteta. Kada shvati da ne dobiva željenu pažnju i naklonost može reagirati agresijom, ljutnjom ili povlačenjem.

6.1.4. Samopouzdanje i samosvijest

Bitno je znati i razlikovati ove pojmove. Samopouzdanje je uvjerenje da smo „vrijedni u nečemu, sposobni za nešto, da smo ovladali nečim...samosvijest govori...o onome tko i što smo mi, neovisno o tome što znamo i možemo“ (Juul, 2002, str. 55) Ako se dijete odgaja da pozitivno doživljava svoju samosvijest ono će u kasnijoj dobi svoje samopouzdanje znati realno procijeniti. Kada postane odrasla osoba moći će procijeniti svoje sposobnosti bez da se osjeća nesigurno ako nije dobar u svim područjima, zna u kojima je i to zna cijeliti. Dijete koje pak nema razvijenu ovu sposobnost svaki svoj neuspjeh primat će previše srcu jer samog sebe poistovjećuje s neuspjehom. Najbolje za razvijanje samosvijesti bilo bi da mišljenje i potvrdu o obavljenim stvarima, djelima prvo pitamo sebe, a ne odmah odrasle. Najvažnija za razvoj samosvijesti je obitelj, a najbolji pojačivač je bezuvjetna ljubav (Juul, 2002). U nekim kulturama dolazi do sve češćeg mišljenja da su stalne pohvale dobre za poticanje samosvijesti. No pretjerano korištenje pohvala („bravo“, „super“, „divno“) najčešće dovodi do kontraefekta. Dovodi do pretjeranog ega, što nije dobra zamjena za doživljavanje sebe. To ne znači da nikad ne treba hvaliti dijete, ali ga također treba i kritizirati, razvijati i ohrabrivati (Juul, 2017).

7. ZAKLJUČAK

Obitelj je zajednica koju najčešće čine roditelji s djecom. Kroz povijest se razvijala usporedno s razvojem društva. Kako bi se dijete razvilo u vrijednog člana društva važno je da se roditelji kompetentno brinu o njemu. Svaki roditelj rođenjem djeteta mora biti spreman na promjene. Važno je educirati se o potrebama djeteta i o njegovom razvojnog putu. Needuciranost i nezainteresiranost najčešće dovode do negativnih ishoda odgoja kao što su agresivnost ili razmaženost. Takva ponašanja najčešće su rezultat permisivnog odgojnog stila. Osim permisivnog roditelji mogu odgajati dijete i autoritarnim, autoritativnim ili zanemarujućim stilom. Roditeljstvo je kompleksna uloga koja je za svakog pojedinca drugačija. Ona obuhvaća: brigu za dijete, prilagođavanje djetetu, aktivnosti koje pomažu razvoju djeteta. Da bi dijete bilo uspješno važno je da ima osobu od povjerenja s kojom se može povezati i koja će mu pomoći rasti. Takvo dijete postati će odgovorna osoba koja će društvu koristiti i pomoću koje će društvo rasti.

LITERATURA

1. Buljan Flander, G. i sur., (2018). *Znanost i umjetnost odgoja*. Sveta Nedjelja: Geromar.
2. Brajša, P., (2009). *Brak i obitelj iz drugog kuta*. Zagreb: Glas koncila.
3. Čudina-Obradović, M., Obradović, J., (2007). *Psihologija braka i obitelji*, Zagreb: Golden marketing.
4. Državni zavod za statistiku na adresi www.dzs.hr (25.1.2019.)
5. Ehrensaft, D. (2002). *(Raz)maženo dijete*. Zagreb: Mozaik knjiga.
6. Giddens, A. (2007). *Sociologija*. Zagreb: Globus.
7. Grgec-Petroci, V., Lacković, Lj., Maleš, D. (2011). *Obitelji se razlikuju*. Zagreb: Alineja.
8. Hrvatska enciklopedija na adresi www.enciklopedija.hr (4.6.2019)
9. Jakopec, P. (2004). *Promišljanje odgoja u Johna Locke*. Zagreb: Obnovljeni život.
10. Janković, J. (1996). *Pristupanje obitelji*. Zagreb: Alineja.
11. Janković, J. (2004). *Pristupanje obitelji: sustavni pristup*. Zagreb: Alineja.
12. Juul, J. (2002). *Razgovori s obiteljima: perspektive i procesi*. Zagreb: Alineja.
13. Juul, J. (2017). *Vaše kompetentno dijete*. Zagreb: OceanMore.
14. Juul, J. (2018). *Sačuvati ljubav*. Split: Harfa.
15. Laniado, N. (2007). *Nemirna djeca*. Rijeka: Studio TiM.
16. Ljubetić, M. (2006). *Obitelj u povijesnom i suvremenom kontekstu*. Split: Filozofski fakultet.
17. Ljubetić, M. (2007). *Biti kompetentan roditelj*. Zagreb: Mali profesor.
18. Milanović, M. i sur. (2014). *Pomozimo im rasti*. Zagreb: Golden marketing.
19. Obiteljski zakon na adresi www.zakon.hr (10.3.2019)
20. Opća deklaracija o pravima čovjeka na adresi www.narodne-novine.nn.hr (10.5.2019)
21. Rečić, M. (1996). *Odgoy u obitelji*. Đakovo: Tempo.
22. Rosić, V., Zloković J. (2002). *Prilozi obiteljskoj pedagogiji*. Rijeka: Graftrade.
23. Rosić, V. (2005). *Obitelj, odgoj, škola* Rijeka: Žagar.
24. Stevanović, M. (2000). *Obiteljska pedagogija*. Varaždinske toplice: Tonimir.

25. Vujčić, V. (2013). *Opća pedagogija*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
26. Vuksanović, A. (2001). *Pedagogija*. Zagreb: Hrvatski katolički zbor "Mi".
27. Živković, Ž. (2006). *Agresivnost kod djece*, Đakovo: Tempo.

Izjava o samostalnoj izradi rada

Ja, Mateja Barković, kandidatkinja za magistricu primarnog obrazovanja ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mog vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojeg necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da niti jedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica: _____